

**UPACARA TRADHISI MERTI BUMI TUNGGUL ARUM ING DHUSUN
TUNGGUL ARUM DESA WONOKERTO KECAMATAN TURI
KABUPATEN SLEMAN
(KAJIAN FOLKLOR, TATACARA, *MAKNA SIMBOLIK*, SAHA PAEDAH)**

SKRIPSI

Dipunajengaken Dhumateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Minangka Jejangkeping Pandadaran
Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

Dening:
Ana Muslimati Amalia
(10205244055)

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2015**

PASARUJUKAN

*Skripsi kanthi irah-irahan Upacara Tradhisi Merti Bumi Tunggul Arum
Wonten Ing Dhusun Tunggul Arum Desa Wonokerto Kecamatan Turi
Kabupaten Sleman (Kajian Folklor, Tatacara, Makna Simbolik saha Paedah)
menika saged dipunuji awit sampun pikantuk palilah saking pembimbing.*

Yogyakarta, 9 Januari 2015

Dosen Pembimbing

Afendy Widayat, M.Phil

NIP. 1962416 199203 1 002

PENGESAHAN

*Skripsi kanthi irah-irahan Upacara Tradhisi Merti Bumi Tunggul Arum Wonten
Ing Dhusun Tunggul Arum Desa Wonokerto Kecamatan Turi Kabupaten Sleman
(Kajian Folklor, Tatacara, Makna Simbolik saha Paedah) menika sampun
dipunandharaken wonten pendadaran ing sangajengipun dewan penguji rikala tanggal
19 Januari 2015 saha dipuntetepaken lulus.*

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
1. Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Ketua Penguji		29/15 2
2. Nurhidayati, S.Pd, M.Hum.	Sekretaris Penguji		29/15 2
3. Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.	Penguji I		18/15 2
4. Drs. Afendy Widayat, M.Phil.	Penguji II		18/15 2

Yogyakarta, Februari 2015
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.
NIP.19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingang tandha tangan ing ngandhap menika, kula :

Nama : **Ana Muslimati Amalia**

NIM : 10205244055

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Fakultas Bahasa dan Seni

ngandharaken bilih *skripsi* menika minangka asiling panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *skripsi* menika boten sami kaliyan ingkang kaserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *skripsi* ingkang umum.

Seratan ing wedharan menika kula serat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukti bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula minangka pribadhi.

Yogyakarta, 9 Januari 2015

Panyerat

Ana Muslimati Amalia

SESANTI

Tuhanmu tidak meninggalkan engkau dan tidak pula membencimu.

(Q.S Ad dhuha : 3)

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Allah SWT, skripsi menika kula aturaken dhumateng tiyang sepuh kula, Bapak Achmad Suparlan saha Almh. Ibu Kisni Sri Kuntari ingkang sampun paring panjurung, panyengkuyung saha donga pangestu saengga skripsi menika saged paripurna.

**UPACARA TRADHISI MERTI BUMI TUNGGUL ARUM ING DHUSUN
TUNGGUL ARUM DESA WONOKERTO KECAMATAN TURI
KABUPATEN SLEMAN**

(KAJIAN FOLKLOR, TATACARA, *MAKNA SIMBOLIK* SAHA PAEDAH)

Dening:

Ana Muslimati Amalia

NIM 10205244055

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken mula bukanipun upacara tradisi merti bumi Tunggul Arum, tatacara, *makna simbolik* sesaji wonten ing upacara tradisi merti bumi saha ngandharaken paedahipun upacara merti bumi Tunggul Arum kangge masyarakat.

Panaliten menika migunakaken metode panaliten deskriptif kualitatif. Caranipun ngempalaken data wonten ing saklebetipun panaliten menika migunakaken *wawancara mendalam*, *observasi saha dokumentasi*. Pirantining panaliten inggih menika panaliti piyambak ingkang kabiyantu mawi *kamera foto*, *handycam*, *voice recorder*, saha piranti kangge nyerat. Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika teknik analisis induktif. Caranipun ngesahaken data menika ngginakaken *triangulasi sumber*, saha *triangulasi metode*.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih: (1) mula bukanipun upacara tradhisi merti bumi menika dipunwiwiti nalika taun 1961 saben wulan sapar. Sakderengipun taun 1961 menika nama dhusunipun taksih Tunggul Wulung, ingkang dunungipun wonten ing sisih kilen lepen Bedhog, ananging wiwit taun 1961 dhusunipun dipunpidhah wonten ing sisih wetan lepen Bedhog, amargi menawi redi merapi menika *erupsi*, dhusunipun boten wonten jalur *evakuasi* kangge warga, wiwit saking menika, namanipun dados dhusun Tunggul Arum. (2) lampahan upacara tradhisi merti bumi menika kaperang dados tigang tahap, inggih menika: (a) gotong royong bersih dhusun (b) pengaosan khoul Kyai Wulung arum. (c) kirab merti bumi Tunggul Arum. (3) makna simbolik sesaji ingkang dipunginakaken ing saklebetipun upacara tradhisi Merti Bumi menika minangka raos sukur ing Ngarsanipun Gusti Ingkang Maha Kuwaos awit sampun paring kanugrahan dhumateng warga masyarakat. Sesaji ingkang dipundamel menika ugi kangge sarana ngemutaken dhateng leluhur utawi cikal bakalipun dhusun inggih menika Kyai Wulung Arum. (4) Paedahipun upacara Merti bumi tumrapping warga masyarakat inggih menika (a) paedah ing *bidang* kabudayan, (b) paedah sosial, (c) paedah ekonomi, saha (d) paedah pariwisata.

PRAWACANA

Puji syukur panyerat aturaken dhumateng Allah SWT ingkang sampun paring rahmat saha hidayahipun, saengga panyerat saged ngrampungaken skripsi kanthi irah-irahan “***Upacara Tradhisi Merti Bumi Tunggul Arum Wonten Ing Dhusun Tunggul Arum Desa Wonokerto Kecamatan Turi Kabupaten Sleman (Kajian Folklor, Tatacara, Makna Simbolik saha Paedah)***” menika saged kaimpun kanthi nir ing sambekala. Skripsi menika kaserat kangge njangkepi salah satunggaling sarat anggayuh *gelar sarjana pendidikan*.

Panyerat ugi ngaturaken agunging panuwun dhumateng Bapak Drs. Afendy Widayat, M.Phil minangka Dosen Pembimbing skripsi ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, panyaruwe, saha bimbingan kanthi sabar saha tulus sadangunipun kula nyerat skripsi, satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Skripsi menika saged paripurna ugi amargi sampun dipunsengkuyung saking mapinten-pinten *pihak*. Awit saking menika, panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, M.Pd. MA. Minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal dhateng kula kangge pados ngelmu.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
3. Bapak Prof. Suwardi, M. Hum. Minangka Ketua Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
4. Ibu Prof. Endang Nurhayati, M.Hum minangka dosen Penasehat Akademik ingkang sampun paring bimbingan, panyengkuyung, saha panjurungipun sadangunipun kula sinau ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

5. Bapak Ibu Dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh mawarni-warni ingkang murakabi tumrap panyerat.
6. *Staf* karyawan Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit saking pambiyantunipun.
7. *Dosen Penguji Tugas Akhir Skripsi* ingkang sampun paring pambiji saha pamrayoginipun.
8. Tiyang sepuh kula, Bapak Achmad Suparlan saha Almh. Ibu Kisni Sri Kuntari, ibunda Siti Sulistyaningsih, rayi kula Yayang Prasetyawan, Lukman Abdul Aziz, Yuanita anis Isnaini, Azzahra Nurul Azizzah sarta sedaya kaluwarga awit saking panjurung saha pandonganipun.
9. Kanca - kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2010 mliginipun kelas H, kanca- kanca ingkang mbiyantu nyengkuyung panaliten menika, saha sedaya pihak ingkang sampun panjurung saha pandonganipun dhateng panyerat saengga skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Skripsi menika temtu kemawon taksih dereng saged kawastanan sae, jangkep menapa malih sampurna. Pramila saking menika sadaya pamrayogi menapa dene panyaruwe saking sedayanipun tansah katampi kanthi bingahing manah saha agunging panuwun. Wasana, kanthi raos andhap asor panyerat gadhah pangajab mugi – mugi skripsi menika saged murakabi tumrap pamaos saha panyerat.

Yogyakarta, 9 Januari 2015

Panyerat,

Ana Muslimati Amalia

DHAFTAR ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PENGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
SARINING PANALITEN	vii
PRAWACANA	viii
DHAFTAR ISI	x
DHAFTAR GAMBAR	xiii
DHAFTAR LAMPIRAN	xv
 BAB I. PURWAKA	
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	4
C. Watesaning Panaliten	5
D. Wosing Perkawis	5
E. Ancasipun Panaliten	6
F. Paedah Panaliten	7
 BAB II. GEGARAN TEORI	
A. Kabudayan	9
B. <i>Folklor</i>	11
C. Upacara Tradhisi.....	14
D. Merti Bumi.....	16
E. Makna Simbolik.....	18

BAB III. CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten	20
B. <i>Setting</i> Panaliten	21
C. Data saha Sumbering Data.....	22
D. Caranipun Ngempalaken Data.....	22
1. <i>Wawancara Mendalam</i>	22
2. <i>Pengamatan berperan serta</i>	23
3. <i>Dokumentasi</i>	24
E. Pirantining Panaliten.....	24
F. Caranipun Nganalisis Data	25
G. Caranipun Ngesahaken Data.....	27

BAB IV. ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Deskripsi Setting Panaliten.....	28
1. Andharan Papan Upacara Tradhisi Merti Bumi	28
2. Para Paraga Upacara Tradhisi Merti Bumi	29
a. Paraga Kirab	29
b. Sistem Religi.....	31
B. Asal Usul Upacara Tradhisi Merti Bumi	31
C. Prosesi Kirab Upacara Merti Bumi	38
1. Gotong Royong Bersih Desa.....	40
2. Pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum.....	41
3. Damel Gunungan Sesasji	42
4. Pentas Budaya	46
5. Prosesi Kirab Merti Bumi	51
1) Cucuk Lampah	53
2) Barisan Remaja Putri.....	55
3) Barisan Bregada Tunggul Arum	56
4) Barisan Gunungan Sesaji	58
a. Tumpengan Selamatan Komplit.....	58
b. Gunungan Sayuran	58

c. Gunungan Jajanan Tumbasan Peken.....	59
d. Gunungan Palawija	60
e. Gunungan Sekul Penakan	60
f. Gunungan Pala Kependhem.....	61
g. Gunungan Pala Gumandhul	61
5) Barisan Warga Masyarakat Tunggul Arum	62
D. Makna Simbolik Sesasji saha Pusaka	63
1. Makna Simbolik Sesaji	65
a. Tumpengan Selamatan	66
b. Gunungan Pala Kependhem.....	72
c. Gunungan Pala Gumandhul	73
d. Gunungan Jajanan Tumbasan Peken.....	75
e. Gunungan Sayuran	76
f. Gunungan Penakan.....	76
g. Gunungan Palawija	79
h. Sekar Setaman.....	80
i. Toya Suci	81
2. Makna Simbolik Pusaka.....	82
E. Paedah Upacara Tradhisi Merti Bumi Tunggul Arum.....	84
1. Paedah <i>Bidang</i> Kabudayan	85
2. Paedah <i>Bidang</i> Sosial.....	86
3. Paedah <i>Bidang</i> Ekonomi.....	87
4. Paedah <i>Bidang</i> Pariwisata.....	88
BAB V. PANUTUP	
A. Dudutan.....	90
B. <i>Implikasi</i>	93
C. Pamrayogi	93
KAPUSTAKAN	94
LAMPIRAN	96

DHAFTAR GAMBAR

	Kaca
Gambar 1 : Gerbang dhusun Tunggul Arum.....	40
Gambar 2 : Pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum.....	41
Gambar 3 : Damel Gunungan slametan	42
Gambar 4 : Gunungan pala kependhem	43
Gambar 5 : Gunungan pala gumantung.....	45,75
Gambar 6 : Gunungan sayuran.....	44,59,77
Gambar 7 : Nyusun penakan (sekul wungkus)	44
Gambar 8 : Damel Gunungan palawija	45
Gambar 9 : Gunungan tumbasan peken	46,59,76
Gambar 10: Pentas budaya Kubra siswa.....	47
Gambar 11: Pentas tari gandrung.....	48
Gambar 12: Karawitan dening warga Tunggul Arum.....	49
Gambar 13: Pentas wayang kulit.....	49
Gambar 14: Pentas dhayakan masyarakat Turi	50
Gambar 15: Pentas kesenian jathilan dening warga Turi.....	51
Gambar 16: Pranatacara ngandharaken urtaning adicara kirab.....	53
Gambar 17: Cucuk Lampah	54
Gambar 18: Remaja putri ingkang ngasta toya lan sekar.....	55
Gambar 19: Remaja putri ingkang ngasta sekar	56
Gambar 20: Bregada Tunggul Arum.....	57
Gambar 21: Bregada Tunggul Arum.....	57
Gambar 22: Tumpengan slametan komplit.....	58

Gambar 23: Gunungan palawija	80
Gambar 24: Gunungan sekul penakan	61,79
Gambar 25: Gunungan pala kependhem	61,73
Gambar 26: Gunungan pala gumandhul	62
Gambar 27: Iring-iringan warga ndherek kirab Merti Bumi.....	63
Gambar 28: Damel tumpeng sekul.....	68
Gambar 29: Ingkung ayam goreng.....	69
Gambar 30: Urapan/gudhangan	72
Gambar 31: Kering tempe.....	
Gambar 32: Tigan godhog	70
Gambar 33: Sekul penakan	78
Gambar 34: Duplikat tombak Kyai Wulung Arum.....	84
Gambar 35: Sekar setaman.....	81,113
Gambar 36: Toya suci ingkang dipunasta paraga kirab	82,113
Gambar 37: Pendhapa tunggul wulung.....	28
Gambar 38: Pasareyan Kyai Wulung Arum	37
Gambar 39: Paraga upacara kirab	98
Gambar 40: Mujahadah.....	101
Gambar 41: Pengaosah khoul Kyai Wulung arum.....	103
Gambar 42: Proses damel gunungan sayuran	107
Gambar 43: Proses damel gunungan jajanan pasar.....	108
Gambar 44: Proses damel gunungan palawija	109
Gambar 45: Proses damel gunungan sekul penakan	109
Gambar 46: Proses damel gunungan pala kependhem.....	110
Gambar 47: Proses damel gunungan pala gumandhul	111

DHAFTAR LAMPIRAN

	Kaca
1. Cathetan Lapangan <i>Observasi</i> (CLO).....	96
2. Cathetan Lapangan <i>Wawancara</i> (CLW).....	125
3. Wedharan Sampun Dipunwawancarai	
4. Serat Idin Panaliten	

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Indonesia menika negara ingkang nggadhahi maneka warni kabudayan saha adat istiadat, pramila wonten unen-unen bilih negara Indonesia menika “Bhinneka Tunggal Ika”, tegesipun beda-beda ananging tetep manunggal. Wonten ing negara Indonesia kathah kabudayan ingkang saged dipunpanggihi. Satunggaling asil kabudayan ingkang kathah dipunrembag inggih menika bab adat istiadat. Adat istiadat ing Indonesia mliginipun ing Pulo Jawa menika wonten maneka warni, wujudipun inggih menika upacara adat ingkang ancasipun kangge ngucap sokur dhumateng Gusti ingkang sampun paring berkah dhateng para masyarakat Jawa saha kangge nyuwun keslametan dhumateng Gusti supados dipuntebihaken saking bebaya.

Cara masyarakat Jawa ngucap syukur kaliyan nyuwun keslametan menika maneka warni, salah satunggalingipun inggih menika kanthi ngawontenaken upacara tradhisi Merti Bumi, tuladhanipun wonten ing daerah lereng gunung merapi ing dhusun Tunggul Arum, desa Wonokerto, kacamatan Turi.

Wonten ing masyarakat Jawa menika kapanggihaken maneka warni jinis upacara adat ing antawisipun, upacara adat ingkang gayut kaliyan *daur hidup* satunggaling tiyang, wiwit saking saderengipun lair dumugi sedanipun. upacara adat ingkang gayut kaliyan anggenipun nyekapi kabetahan gesang

kados bangun griya, damel margi enggal, miwiti tanem pantun, upacara ingkang gayut kaliyan prastawa ingkang kadadosan, kadosta suran, kirab brata, saparan, ruwahan, sawalan,nyadran saha mertu bumi.

Satunggaling upacara adat ingkang gayut kaliyan kadadosan tartamtu saha taksih ngrembaka wonten ing Kecamatan Turi, Kabupaten Sleman inggih menika upacara tradhisi mertu bumi Tunggul arum wonten ing Dhusun Tunggul arum. Wonten ing upacara tradhisi mertu bumi wonten ing tunggul arum kathah ubarampe ingkang kedah dipunsamektakaken, kadosta tumpeng, gunungan salak, sesaji saha pusaka ingkang dipunarak.

Upacara mertu bumi menika perlu dipunlestantunaken minangka wujud raos syukur dhumateng Gusti, ingkang sampun paring keslametan saha berkah kangge warga wonten ing lereng Merapi, mliginipun masyarakat dhusun Tunggul Arum menika. Upacara menika dipunwontenaken jalaran ugi kangge caos pakurmatan dhumateng cikal bakal dhusun Tunggul Arum inggih menika Kyai Wulung Arum ingkang pasareyanipun nembe dipunpangguhaken nalika taun 2010. Saengga wiwit taun 2010 dipunsarengi kaliyan khoulipun Kyai Wulung Arum.

Kyai Wulung Arum dipunyakini dening masyarakat Tunggul Arum minangka cikal bakalipun dhusun. Miturut cariyos saking warga kanthi turun temurun, Kyai Wulung Arum menika salah satunggalipun murid Sunan Kalijaga ingkang kala rumiyin nate lenggah wonten ing dhusun ingkang dipunwastani dhusun Tunggul Wulung. Dipunparingi nama Tunggul Wulung amargi rikala semanten Kyai Wulung Arum menika gadhah pusaka ingkang

dipunwastani tombak Tunggul Wulung ingkang dumugi samenika taksih dipunsimpen dening sesepuh dhusun Tunggul arum menika ananging boten keparang dipunpirsani menawi boten perlu sanget.

Dhusun Tunggul Wulung menika dunungipun wonten ing tengah antawisipun lepen Bedhog kaliyan lepen krasak, wiwit taun 1961 dipunpindah ing sisih wetan lepen sepados menawi erupsi Merapi anggenipun evakuasi warga menika langkung gampil. Siti ingkang dipunlenggahi dening warga samenika perangan saking Sultan Ground,saengga boten saged dados hak milik warga. Dhusun ingkang dipun lenggahi samenika dipunwastani dhusun Tunggul Arum ingkang dumugi samenika taksih nglestantunaken upacara tradhisi Merti Bumi kangge nyuwun keslametan saha ngucap syukur dhateng Gusti.

Tradhisi Merti Bumi menika temtu kemawon gadhah cariyos mula bukanipun saha wonten tatacara ingkang kedah dipunlampahi. Boten kesupen kedah nyawisaken ubarampe kadosta wonten gunung, sekar saha toya saking tigang umbul. Ubarampe ingkang dipunginakaken wonten ing upacara tradhisi merti bumi menika temtu kemawon gadhah ancas saha *makna*.

Masyarakat mliginipun para mudha ingkang kirang peduli dhateng kearifan lokal ing lingkunganipun, boten mangertos babagan nama-nama gunung ingkang dipunarak menapa malih sejarah saha mulabukanipun upacara tradhisi menika. Awit saking menika, panaliti anggadhahi pepenginan badhe neliti babagan mula bukanipun tradhisi Merti Bumi,

tatacara, makna simbolik saha paedah tradhisi Merti Bumi wonten ing dhusun Tunggul arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.

B. Underaning Prekawis

Adhedhasar dhasaring panaliten ing nginggil, pramila saged kapanggihaken underaning perkawis ing antawisipun :

1. Mula bukanipun Upacara tradhisi merti Bumi wonten ing dhusun Tunngul Arum.
2. Upacara tradisi merti bumi wonten ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
3. Ubarampe ingkang dipunginakaken wonten ing upacara tradisi merti bumi ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
4. Cara damel ubarampe wonten ing upacara tradisi merti bumi ing dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
5. *Makna simbolik* sesaji saha pusaka tombak tunggul wulung ing upacara tradisi merti bumi ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
6. Ancasipun dipunwontenaken upacara tradisi merti bumi wonten ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
7. Paedah kangge masyarakat dipunwontenaken upacara tradisi merti bumi wonten ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.

C. Watesaning Panaliten

Adhedhasar underaning prekawis wonten ing nginggil menika,
Prekawis wonten ing panaliten dipunwatesi wonten ing ngandhap menika:

1. Mula bukanipun Upacara tradhisi merti bumi ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
2. Prosesi upacara tradhisi merti bumi ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
3. *Makna simbolik* sesaji saha pusaka tombak tunggul wulung ing tradisi wonten ing dhusun Tunggul arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
4. Paedah kangge masyarakat anggenipun dipunwontenaken upacara tradisi merti bumi wonten ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.

D. Wosing Prekawis

Adhedhasar dhasaring panaliten kaliyan watesaning panaliten ing nginggil, saged dipunpendhet wosing prekawisipun wonten ing ngandhap menika.

1. Kados pundi mula bukanipun Upacara tradhisi merti bumi ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman?
2. Kadospundi tatacara tradhisi merti bumi ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman?

3. Kadospundi *makna simbolik* sesaji saha pusaka tombak tunggul wulung wonten ing upacara tradisi merti bumi ing dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman?
4. Menapa kemawon paedah kangge masyarakat dipunwontenaken upacara tradisi merti bumi wonten ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman?

E. Ancasipun Panaliten

Adhedhasar rumusan perkawis ing nginggil, ancasipun panaliten inggih menika :

1. Ngandharaken kadospundi mula bukanipun upacara tradhisi merti bumi ing dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
2. Ngandharaken kadospundi prosesi upacara tradhisi merti bumi ing dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
3. Kangge ngandharaken sesaji saha *makna simbolik* sesaji saha pusaka tombak tunggul wulung wonten ing upacara tradisi merti bumi ing dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman. ingkang dipunginakaken wonten ing upacara tradisi Merti bumi ing dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
4. Kangge ngandharaken paedah kangge masyarakat dipunwontenaken upacara tradisi merti bumi wonten ing Dhusun Tunggul Arum, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.

F. Paedah Panaliten

Panaliten menika dipunajab supados saged suka manfangat kangge pamaos menapa dene masyarakat kadosta, metode saha perangan-perangan sanes wonten ing panaliten menika samangke saged dados acuan panaliten-panaliten budaya ingkang *sejenis*. Asiling panaliten upacara tradisi merti bumi Tunggul Arum menika, ngemu teges piwulang luhur ingkang saged dipunginakaken kangge *pembinaan* sosial budaya masarakat Indonesia, saha saged dipunginakaken kangge ngrembakaken kabudayan nasional ingkang mliginipun kabudayan dhaerah.

Panaliten menika ugi saged kangge nambah seserepan bab upacara tradhisi merti bumi saha makna saking ubarampe ingkang dipunginakaken. Kadospundi prosesi upacara tradhisi merti bumi, saha menapa kemawon wujud kaliyan makna sesaji kaliyan ubarampe upacara tradhisi merti bumi menika. Saking informasi merti bumi menika saged nambah dhaptar objek wisata kangge pamaos panaliten menika.

Kangge masarakat wonten ing Tunggul Arum, panaliten menika nggadhahi paedah supados samangke saged dipundadosaken satunggaling *pemahaman* saha *kesadaran* kangge masyarakat supados ndherek nguri-uri saha nyengkuyung adat-istiadat mliginipun upacara tradhisi merti bumi ing wilayah Tunggul Arum. Upacara ritual menika minangka pandonga supados warga ing Tunggul Arum tansah pinaringan kaslametan, kaberkahan saha katentreman.

Inventarisasi saha dokumentasi upacara tradhisi merti bumi ing Tunggul Arum saha asiling panaliten menika samangke saged dipundadosaken sumbangan data kangge nambah referensi bab upacara adhat ingkang wonten ing Kabupaten Sleman. Asiling panaliten menika ugi saged dipundadosaken bahan *pertimbangan* Pemerintah Daerah Kabupaten Sleman supados supados saged nambah *Pendapatan Asli Daerah* (PAD) mawi *potensi* pariwisata.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. Kabudayan

Kabudayan menika asalipun saking basa Sanskerta *buddhayah*, wujud jamak saking buddhi ingkang tegesipun inggih menika ‘budi utawi akal’, saengga kabudayan saged dipunwastani perangan ingkang wonten gegayutanipun kaliyan akal (Koentjaraningrat, 2009: 146). Miturut Rahyono (2009: 15) ingkang dipunwastani kabudayan inggih menika piranti kangge *pemersatu* kelompok wonten ing *proses komunikasi* saha *interaksi* antawisipun anggota masyarakat kabudayan. Miturut ilmu antropologi lumantar (Koentjaraningrat, 2009: 144) kabudayan inggih menika sedaya sistem gagasan, tindakan saha asil karyanipun manungsa wonten ing pagesangan. Saking pamanggih ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun, bilih kabudayan menika sedaya gagasan saha asil karyanipun manungsa ingkang migunakaken akal saha saged dipunginakaken kangge piranti ngempalaken kelompok antawisipun anggota masyarakat kabudayan.

Miturut Koentjaraningrat (2009: 150) wujud kabudayan menika kaperang dados tiga inggih menika:

1. Wujud kabudayan minangka satunggaling kompleks ide, gagasan, nilai, norma, saha peraturan.
2. Wujud kabudayan minangka satunggaling *kompleks aktivitas* saha *tindakan* ingkang gadhah pola saking tiyang ing masyarakat.

3. Wujud kabudayan minangka *benda* asil karyanipun manungsa.

Wujud kabudayan wonten ing panaliten menika inggih menika minangka salah satunggaling *kompleks aktivitas* saha *tindakan* ingkang gadhah pola saking tiyang ing masyarakat.

Saking tigang wujud budaya menika, miturut Koentjaraningrat (2009: 164) wujud budaya saged kaperang dados unsur- unsur kabudayan inggih menika pitung golongan, ing antawisipun:

1. *Bahasa*
2. *Sistem pengetahuan.*
3. *Organisasi sosial.*
4. *Sistem peralatan hidup saha teknologi*
5. *Sistem mata pencaharian hidup.*
6. *Sistem religi.*
7. *Kesenian.*

Saking pitu unsur kabudayan wonten ing nginggil menika, temtu kemawon saged dipunrembag wonten ing wujud kabudayan ingkang sampun kasebataken wonten ing nginggil. Unsur-unsur kalawau saged kaimpun wonten ing wujud kabudayan, minangka salah satunggaling *kompleks aktivitas* saha *tindakan* ingkang gadhah pola saking tiyang ing masyarakat.

Merti Bumi menika satunggaling kabudayan ingkang gadhah cariyos ingkang ngrembaka wonten ing masyarakat. Cariyos menika dipunpundhut saking cariyos turun temurun wonten ing masyarakat. Pramila wonten ing bab menika dipunrembag bab folklor ingkang ngrembaka ing masyarakat.

B. Folklor

Folklor inggih menika basa serapan saking basa Inggris *folklore*. Tembung *folklore* kadadosan saking kalih tembung lingga inggih menika *folk* saha *lore*. *Folk* miturut Alan Dundes (ing Danandjaja, 1991: 1) inggih menika satunggaling kelompok tiyang ingkang anggadhahi tiktikan *pengenal fisik*, sosial, saha kabudayan, saengga saged dipunbedakaken saking kelompok-kelompok sanesipun. Miturut (Danandjaja2007, 1-2) lore inggih menika sakperangan kabudayan ingkang dipunwarisaken turun temurun, kanthi cara lesan utawi ngginakaken tuladha mawi isyarat utawi alat bantu kangge ngemutaken (*menemonic device*). Dados ingkang dipunwastani folklore inggih menika perangan kabudayan satunggaling masyarakat ingkang ngrembaka saha dipunwarisaken turun temurun sae wujudipun lesan utawi mawi tuladha mawi isyarat alat bantu kangge ngemutaken (*menemonic device*). Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggihipun Endraswara (2010:3) ingkang ngandharaken bilih folklor inggih menika wujud budaya ingkang dipunwarisaken turun temurun mawi lesan (*oral*).

Ing Indonesia wonten maneka warni *folklor*. Saben papan panggenan menika gadhah *folklor* ingkang beda kaliyan papan sanesipun. Wonten ing Jawa ugi gadhah manekawarni *folklor*. Miturut Endraswara (2010: 4) *folklor* jawa gadhah maneka warni *variasi* antawisipun dhaerah setunggal kaliyan sanesipun. *Folklor* menika gadhah titikan. Supados kita saged mbedakaken folklor kaliyan kabudayan sanesipun, kita kedah

saged mangertosi titikanipun *folklor*. Titikanipun *folklor* miturut Danandjaja (2007: 3-5) inggih menika:

1. Cara nyebaraken folklor menika biasanipun kanthi lesan, kadosta dipunsebaraken mawi pachelathon gepok tular antawisipun tiyang setunggal tumuju tiyang sanesipun.
2. Folklor asipat tradisional, inggih menika dipunsebaraken kanthi wujud ingkang netep utawi *standar*. Dipunsebaraken antawisipun kolektif tartamtu kanthi wekdal ingkang langkung lami (sakkirang-kirangipun kalih generasi)
3. Folklor menika wonten (*exist*) wonten ing versi ingkang beda-beda. Babagan menika dipunpangaribawani cara nyabaraken ingkang asipat lesan boten mawi catatan utawi rekaman, awit saking menika folklor saged rubah kanthi gampang.
4. Folklor biasanipun asipat anonim, ateges nama pangriptanipun sampun boten dipunmangertosi malih.
5. Folklor biasanipun anggadhahi wujud saha anggadhahi pola.
6. Folklor gadhah paedah (*function*) wonten ing pagesangan.
7. Folklor asipat *pralogis*, ateges gadhah logika piyambak ingkang boten jumbuh kaliyan logika umum. Titikan menika wonten ing folklor lesan kaliyan folklor sakperangan lesan.
8. Folklor dados gadhahanipun bebrayan ageng (*collective*) saking kolektif tartamtu. Babagan menika dipunpangaribawani pangriptanipun boten dipunmangertosi malih, saengga saben

tiyang ingkang gegayutan ngrumaosi gadhah.

9. Folklor biasanipun asipat polos saha lugu, saengga asring ketingal kasar. Babagan menika dipunpangaribawani bilih folklor manika minangka *proyeksi emosi* manungsa ingkang langkung jujur *manifestasinipun*.

Upacara tradhisi merti bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum menika gadhah gegayutan kaliyan titkan folklor miturut Danandjaja ing nginggil. Menawi dipuntliti saking titikanipun folklor, tradhisi merti bumi menika gadhah titikan folklor antawisipun inggih menika anggenipun nyebaraken kanthi cara lesan, asipat tradhisional, gadhah piguna wonten ing pagesangan, asipat pralogis saha dados gadhahipun satunggaling kelompok (*collective*).

Saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih folklor inggih menika perangan kabudayan satunggaling masyarakat ingkang ngrembaka saha gadhah paedah kangge masyarakatipun. Saben folklor menika gadhah titikan tartamtu, semanten ugi folklor jawa. Satunggalin g folklor taksih ngrembaka inggih menika awujud upacara tradhisi Merti Bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum, desa Wonokerto, kecamatan Turi, kabupaten Sleman. Upacara tradhisi menika nglampahi satunggaling ewah-ewahan, jumbuh kaliyan owah gingsiring jaman, awit saking menika dipunkajengaken supados nilai-nilai wonten ing upacara tradhisi menika tetep dipunjagi saha dipunlestantunaken.

C. Upacara Tradhisi

Upacara tradhisil inggih menika satunggaling upacara ritual ingkang dipunadani dening satunggaling kolektif masarakat kangge mengeti prastawa ingkang dipunanggep sampun nate kadados saha dipunpitados *kebenarannya*. Ancasing ngleksanakaken upacara tradhisional umumipun kangge nyuwun pangayoman, ngalah berkah, wujud syukur awit sedaya nikmat Gusti, menapa dene nyuwun pangayomannipun jagad alus utawi leluhur. Bab menika gayut kaliyan pamanggihipun Moertjipto, dkk (1994/1995 :3) ingkang ngandharaken :

“pengertian upacara tradhisional adalah kegiatan sosial yang melibatkan warga masyarakat dalam usaha mencari perlindungan dan keselamatan dari Tuhan Yang Maha Esa atau dari kekuatan supernatural, seperti roh-roh halus, leluhur dan pepundhen. Adapun yang termasuk upacara tradisional itu antara lain upacara yang berkaitan dengan keagamaan, pertanian, daur hidup, dan upacara yang berkaitan dengan peristiwa-peristiwa alam”

Upacara tradhisi minangka sarana kangge nyuwun kaslametan saha pangayoman dhateng Gustinipun menapa dene kekiatan supernatural ingkang dipunpitados *kebenaranipun*, pramila wonten ing salebeting upacara tradhisi wonten ritual utawi kagiyatan ingkang ancasipun kangge ngaturi rawuh *roh halus*. Herusatoto (2005:89) gadhah pamanggih bilih wonten mapinten-pinten sarana ingkang saged dipunlampahi kangge ngrawuhaken arwah nenek moyang, antawisipun :

1. Ngaturi tiyang sekti saha ahli wonten ing bidang menika ingkang kasebut perewangan kangge mimpin upacara,
2. Damel arca nenek moyang supados arwahipun mlebet wonten ing arca kasebut adhedhasar tuntunan saha usahanipun perewangan kasebut,
3. Damel sesaji saha *ngobong* kemenyan utawi *bau-bau* sanes ingkang dipunremeni nenek moyang.
4. Ngiringi upacara kasebut mawi unen-unen saha jejogedan supados arwah nenek moyang ingkang dipuntimbal remen saha kersa paring rahmatipun.

Sasanesipun ngandhut usaha kangge ngrawuhaken roh halus utawi nenek moyang, wonten ig salebeting upacara trahisi ugi ngemot mapinten-pinten unsur ingkang dipunlampahi dening para *pelaku* upacara kasebut. Unsur-unsur kegiatan wonten ing upacara miturut Koentjaraningrat (1990:378) ing antawisipun :

(a) *bersaji*, (b) *berkorban*, (c) *berdoa*, (d) *makan bersama makanan yang telah disucikan dengan doa* (e) *menari tarian suci*, (f) *menyanyi nyanyian suci*, (g) *berprosesi atau berpawai*, (h) *memainkan seni drama suci* (i) *berpuasa* (j) *intoksikasi atau mengaburkan pikiran dengan makan obat bius untuk mencapai keadaan trance, mabuk* (k) *bertapa* (l) *bersemedi*.

Perangan kagiyatan ing nginggil menika mujudaken tata cara masarakat anggenipun sesambetan kaliyan manungsa utawi kaliyan makhluk-makhluk ghaib supados pikantuk raos suka anggenipun nglampahi gesang. Piyambakipun ngupiya nylametaken saking maneka bebendu saking lingkungan kanthi cara piyambakan menapa dene

sesarengan, kanthi ngawontenaken sesambetan antawis manungsa sanes saha kekiatan ghaib lumantar upacara. Upacara ingkang dipunlampahi inggih menika Merti Bumi Tunggul Arum.

D. Merti Bumi

Merti menika asalipun saking tembung “mreti” ingkang dipunpundhut saking tembung lingga “pitre”. Pitre wonten ing karya sastra jawa kuna tegesipun nggadahi hajat nyaosi dhateng arwah leluhur. Miturut Darusuprpta (1988), mreti desa inggih menika kagiyatan ingkang wonten sesambetanipun kaliyan tata cara nyaosaken *korban* kangge para roh leluhur ingkang dados cikal bakal desanipun.

Wonten ing kamus baoesatra Djawa anggitanipun Dr. Purwadi, M. Hum dan Eko Priyo Purnomo, SIP, merti tegesipun *merawat*; merti desa tegesipun kenduri kangge selamatan desa. Miturut Suseno (1998) *Merti Bumi* itu asalipun saking bahasa Jawa yaitu “*Petri*” ingkang tegesipun memetri (memelihara) kaliyan “*Bumi*” (tanah) saengga nggadahi teges memetri utawi memelihara bumi, njagi saha nglestantunaken kanthi sasae-saenipun.

Tradisi merti bumi menika dipunwontenaken dening masyarakat sasampunipun musim panen ingkang *melimpah* saha boten wonten bebendu utawi *bencana alam* wonten ing desanipun. Saged dipunwastani bilih tradhisi merti bumi menika nggadahi ancas nyuwun dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos supados dipuntebihaken saking bebendu, nyuwun keslametan saha ngucap sokur dhateng Gusti awit saking nikmat

rezeki, katentreman saha kasarasan. Merti bumi menika minangka tradhisi ingkang saged dipunpanggihi wonten ing masyarakat ingkang *agraris* (Isyanti, 2007).

Kagiyatan merti bumi menika kathah dipuntindaaken dening masyarakat ing dhusun mliginipun ing pulo Jawa sanajan namanipun menika beda-beda. Wonten ingkang dipunwastani sedhekah desa amargi acaranipun sedekah masal. Wonten ingkang ngarani rasulan, selametan rasulan (sekul gurih kaliyan ingkung ayam). Wonten ugi ingkang mastani memetri desa amargi kagiyatanipun menika *pembenahan* kaliyan *pemeliharaan* desa (Suwardi, 2006).

Tata cara merti bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum desa Wonokerto kecamatan Turi kabupaten Sleman menika meh sami kaliyan merti bumi wonten ing papan sanesipun. Upacara menika dipunwiwiti kanthi kendhuri langkung rumiyin. Kendhuri menika ancasipun nyuwun donga supados dipunparingi lancar anggenipun ngadani prosesi merti bumi ing dinten candhkipun.

Dhusun Tunggul Arum menika dedunung wonten ing lereng merapi, 30 km saking kitha Ngayogyakarta saha 700-800 m saking permukaan laut. Dhusun Tunggul arum menika dumunung wonten ing desa Wonokerto kecamatan Turi kabupaten Sleman.

Wonten ing dhusun Tunggul Arum menika boten namung saged mirsani gunung Merapi kemawon ananging ugi wonten papan-papan

ingkang nggadhahi legenda masyarakat, kadosta Goa Semar, Kedhung Cuwa, Sendhang Pancuran, Pring wali saha watu tunggang.

Wisata budaya ing dhusun Tunggul Arum inggih menika Merti bumi Tunggul arum, ingkang dipunwontenaken ing wulan Sapar. Kejawi menika wonten simbol-simbol saking sesaji ingkang kedah dipungatosaken amargi gadhah makna ingkang sae.

E. Makna Simbolik

Makna simbolik menika kadadosan saking kalih tembung inggih menika makna kaliyan simbolik. Miturut Kamus Besar Bahasa Indonesia (2002: 703) makna inggih menika teges, maksud saking pachelathon utawi panyerat, pangertosan ingkang dipunparingaken dhumateng satunggaling wujud *kebahasaan*. Anggenipun ngginakaken istilah wonten ing panaliten menika anggadhahi paedah kangge makna khusus. Makna khusus inggih menika satunggaling tegesing tembung ingkang dipunginakaken wonten ing satunggaling *bidang* tartamtu (KBBI, 2002: 703).

Saking pangertosan *makna* ing nginggil saged dipunmangertosi bilih istilah makna menika saged dipunginakaken miturut kabetahanipun, ananging kedah trep kaliyan konteks ukaranipun. Cara anggenipun ngginakaken makna ugi dipunjumbuhaken kaliyan *bidang-bidang* ingkang gegayutan kaliyan panganggenipun *istilah makna*. Wonten ing panaliten menika ingkang dipunginakaken inggih menika makna khusus ingkang panganggenipun mligi wonten ing bidang tartamtu.

Manungsa wonten ing pagesanganipun tamtu wonten gegayutanipun kaliyan simbol-simbol,saengga saengga wonten ing pagesangan menika sampun boten asing malih. Simbol asalipun saking basa Yunani, *symbolos*, tegesipun *tanda* utawi *ciri* ingkang *meberitahukan* saperangan perkawis dhateng tiyang sanes. Simbolisme inggih menika pemikiran utawi aliran ingkang adhedhasar simbol-simbol, kados ingkang dipunandharaken dening Herusatoto (2009:10), “*Simbol ialah sesuatu hal atau keadaan yang merupakan media pemahaman terhadap objek.*”

Tegesipun : simbol inggih menika satunggaling kahanan ingkang dadosaken *perantara pemahaman* dhateng objek. Simbolisme inggih menika salah satunggaling pamikiran ingkang manut kaliyan pamikiran ingkang adhedhasar simbol-simbol.

Adhedhasar andharan wonten ing nginggil menika, pramila saged dipunpendhet dudutan, simbol inggih menika perangan ingkang langkung alit saking ritual ingkang gadhah makna tingkah laku utawi kagiyatan wonten ing upacara ritual utawi kagiyatan khusus kadosta Merti Bumi.

Caranipun maknani simbol-simbol menika samangkih saged dipunpirsani saking wujudipun, namanipun, werninipun saha gegayutanipun kaliyan fungsipun.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Wonten ing panaliten menika ngginaaken panaliten deskriptif kualitatif. Panaliten menika dipunlampahi kanthi cara ngandharaken babagan mula bukanipun, prosesi upacara Merti Bumi, makna simbolik sesaji saha paedah kangge masyarakat wonten ing Tunggul Arum. Metode panaliten kualitatif menika ngempalaken bahan katrangan utawi data ingkang dipuntindakaken kanthi cara sistematis. Moleong ngutip pamanggihipun Bodgan saha Taylor (2009: 4), panaliten kualitatif dipunartosaken prosedur panaliten ingkang ngasilaken *data deskriptif* ingkang arupi tetembungan ingkang tinulis utawi lesan saking tiyang tiyang ingkang dipunteliti. Saengga wonten ing panaliten menika dipuntindakaken kanthi langsung wonten ing papan ingkang badhe dipunteliti kangge ngasilaken *data deskriptif*.

Panaliten kualitatif langkung nengenaken dhateng kawetahan (*entity*) fenomena budaya, unsur pengamatan ugi nemtokaken sanget kasuksesan panaliten. Partisipasi ugi wigati sanget kangge nglampahi panaliten budaya. Konteks fenomena budaya boten saged dipunkitawaaken kangge njangkepi prinsip kawetahan. Babagan (persoalan) konteks dados *andalan* kangge panaliten-panaliten kualitatif. Wonten bab menika, dipunlampahi *pengumpulan* data kanthi langsung wonten ing lapangan kangge ngandharaken deskripsi. Saking fenomena budaya cara

jangkepipun panaliti ndherek sesrawungan wonten panaliten kanhti langsung supados saged mangertosi caranipun tiyang-tiyang sesrawungan lan gotong royong saking fenomena ingkang dipunteliti wonten ing padintenan.

B. Setting Panaliten

Setting panaliten upacara Merti Bumi menika ing pendhapa Tunggul Wulung, desa Wonokerto, kecamatan Turi, kabupaten Sleman. Upacar menika dipuntindakaken saben wulan Sapar. Wonten ing wulan sapar menika dipunpitados bilih sedanipun Kyai Wulung Arum menika wonten ing wulan menika lajeng dipunwonteni merti bumi saha khoul. Dinten dipuntindakaken upacarmerti bumi menika biasanipun tanggal 15 sapar. Wonten taun 2013 menika dipunlampahi nalika dinten Rebo 25 Desember 2013. Upacara menika katindakaken wonten ing pendhapa Tunggul Wulung.

Kalampahan wiwit ing dinten Senen 23 Desember 2013 dumugi dinten Rebo 25 Desember 2013 wanci tabuh 07.00 WIB dumugi tabuh 21.00 WIB. Prosesi damel ubarampenipun dipuntidakaken wonten ing dalemipun Bapak Kristanto ingkang dedunung ing Dhusun Tunggul arum, Wonokerto, Turi, Sleman wiwit dinten Selasa 24 Desember 2013 pukul 06.00 WIB.

Wondene lampahing upacara menika kalampahan ing Dhusun Tunggul arum kecamatan Turi, kanthi ngubengi dhusun Tunggul Arum, wiwit saking sangajengipun pendhapa dhusun dumugi wonten ing alas

Tunggul Wulung. Para paraga upacara inggih menika warga Dhusun Tunggul arum saha sakiwa tengenipun.

C. Data lan Sumbering Data

Data ingkang dipunkaji wonten ing panaliten inggih menika mula bukanipun, prosesi upacara Merti Bumi, makna simbolik sesaji saha paedah kangge masyarakat wonten ing Tunggul Arum.

Wondene sumbering data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika wawancara bab upacara tradhisi merti bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum, desa Wonokerto, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.

D. Caranipun Ngempalaken Data

Anggenipun ngempalaken data dipunlaksanaaken piyambak dening panaliti. Wonten tiga teknik ingkang dipunginakaken kangge ngempalaken data, inggih punika observasi saha wawancara.

1. Wawancara Mendalam

Wawancara utawi interview inggih menika cara ngempalaken data kanthi ginakaken dialog babagan ingkang gegagyutan kaliyan tema panaliten dhumateng informan (Moleong, 2006: 186). Wawancara ,enika dipunginakaken kangge manggihi data babagan asal usul upacara merti bumi tunggul arum, makna simbolik gunungan wonten ing upacara merti bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum, Desa Wonokerto, Kecamatan Turi, Kabupaten Sleman saha paedah kangge masyarakat ingkang nyengkuyung.

Wawancara ingkang dipun ginakaken inggih punika wawancara bebas terpinpin. Wawancara punika dipunlampahi kanthi dhasar pedoman wawancara ingkang dipunkembangaken dening panaliti kanthi cara bebas ananging boten medal saking ancasipun panaliten. Teknik punika dipunginakaken supados wawancara saged lumampah kanthi sae, saha leres miturut ancasipun ingkang badhe dipuntuju.

Panaliti nglampahi wawancara menika ngginaaken piranti nyathet manual saha piranti kangge ngerkam, supados pikantuk asil cathetan data ingkang sae saha jangkep. Asilipun samangkih inggih menika catatan lapangan wawancara, ingkang sampun dipunlampahi dening panaliti.

2. *Pengamatan Berperanserta*

Miturut pamanggihipun Moleong (2007: 164) ingkang dipunwastani *pengamatan berperanserta* inggih menika ngawontenaken pengamatan saha mirengaken kanthi cermat dumugi babagan ingkang alit. Cara panliten menika dipunlampahi kanthi ngawontenaken pengamatan langsung ngengingi lampahan upacara merti bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum.

Observasi menika dipuntindakaken kanthi cara ngamati saha ndherek langsung wonten ing lampahan upacara merti bumi menika. Cara menika gadhah ancas supados samangkih pikantuk data *primer* babagan upacara merti bumi tunggul arum.

Kangge nglancaraken observasi panaliti ngginaaken piranti ingkang kathah kangge nggampilaken anggenipun ngempalaken data. Piranti menika awujud catatan lapangan observasi. Focus utawi objek ingkang dados ancas saking observasi dipun lebetaken wonten ing catatan lapangan observasi.

3. *Dokumentasi*

Dokumentasi minangka salah satunggaling teknik kangge ngempalaken data ingkang dipunlampahi kanthi ngempalaken saha nyusun dokumen-dokumen ingkang gadhahi gegayutan kaliyan ancasing panaliten (Arikunto, 2002). Dokumen ingkang saged dipunginakaken kangge panyengkuyung data panaliten punikaawujud literatur-literatur ingkang gadhah geayutan kaliyan mertu bumi, foto-foto utawi gambar saking upacara tradhisi menika.

E. **Pirantining Panaliten**

Inggang dados instrumen wonten ing panalitan menika inggih menika panaliti piyambak, amargi panaliti terlibat langsung wonten ing panaliten menika minangka *perencana*, *pelaksana*, tiyang ingkang ngempalaken data, tiyang ingkang nganalisis, penafsir data, saha pelopor asiling panaliten. Panaliti menika saged dipunwastani *human instrument*, pramila panaliti mbetahaken piranting panaliten kados wonten ing ngandhap menika.

1. Kamera foto, kangge damel dokumentasi awujud foto menapa kemawon ingkang dipunbetahaken kangge panaliten;

2. *Handycam*, dipunbetahaken supados saged ngrekam menapa kemawon ingkang dipunbetahaken kangge panaliten wiwit saking saderengipun prosesi, prosesi ngantos dumugi pungkasan;
3. *Voice recorder*, dipunbetahaken kangge pirantos wawancara kaliyan informan:
4. Buku cathetan, dipunbetahaken kangge nyerat sedaya seserapan utawi informasi saking informan.
5. Lembar observasi.

F. Caranipun Nganalisis Data

Cara analisis data wonten ing panaliten menika ngginakaken metode analisis induktif, ateges analisis data ingkang mligi saking lapangan dipundadosaken satunggaling unit-unit lajeng dipundamel *kategorinipun* (Muhadjir, 2002: 167). Data ingkang sampun dipunkempalaken lajeng dipunolah kanthi tahap kados ing ngandhap punika :

1. Ngolah Data Sepisanan

Anggenipun ngolah data wonten ing lapangan menika ngemot babagan inventarisasi data saha klasifikasi data. Inventarisasi data inggih menika kanthi nyathet sedaya data ingkang mlebet, inggih menika data reflektif saha data deskriptif. Salajengipun inggih menika klasifikasi data, data-data ingkang sampun dipun inventarisaken lajeng dipun klompokaken miturut aturan.

2. Ngolah Data Pungkasan

Langkah ingkang dipunginakaken wonten ing babagan ngolah data final menika kanthi ngleksanani interpretasi dhumateng data-data ingkang sampun mlebet lajeng dipun pendet simpulanipun.

Ingkang dipunlampahi wonten ing panaliten menika antawisipun (1) Inventarisasi dhata, inventarisasi utawi ngempalaken dhata wonten ing panaliten menika kanthi *wawancara mendalam*. (2) Idhidentifikasi dhata, ateges data ingkang sampun dipunpanggihi dipunpendhet ingkang trep kaliyan topic panaliten (3) Klasifikasi dhata, ateges nggolongaken data, data saking asiling wawan pirembagan menika dipunpanggihi jawaban responden ingkang nguwaosi saha responden ingkang boten nguwaosi topic panaliten. Responden ingkang saged maringi wangsulan ingkang trep kaliyan topic panaliten dipungolongaken piyambak, wondene responden ingkang kirang nguwaosi topic panaliten ugi dipungolongaken piyambak. (4) interpretasi, asiling wawan pirembagan dipuninterpretasi babagan makna simbolik ubarampe wonten ing upacara tradhisi Merti Bumi, lampahing damel ubarampe saha ubarampe ingkang dipunginakaken wonten ing upacara tradhisi Merti Bumi. (5) inferensi utawi damel dudutan saking interpretasi ingkang sampun dipunlampahi.

G. Caranipun Ngesahekan Data

Teknik keabsahan data ingkang dipunginaaken wonten ing salebeting panaliten inggih menika *triangulasi*. Miturut Moleong (2000:178) *triangulasi* inggih menika teknik pemeriksaan keabsahan data ingkang ngginaaken sanesipun data ingkang kasebat kangge nandhingaken kaliyan data ingkang dipunkasilaken. *Triangulasi* wonten ing panaliten inggih menika *triangulasi* metode utawi cara ngempalaken data ganda ing antawisipun pengamatan, wawancara lan analisis dokumen.

Tringulasi wonten ing panaliten inggih menika *triangulasi* metode utawi cara ngempalaken data ganda ing antawisipun pengamatan, wawancara kaliyan informan miturut rumusan perkawisipun. Data-data ingkang kapendhet saking hasil panaliten lan wawancara dipungayutaken kaliyan asilipun dokumen. Dokumen ingkang samangkih dipunasilaken inggih menika wonten cathetan lapangan wawancara, cathetan lapangan observasi saha dokumentasi ingkang wujudipun foto saha video.

Teknik pemeriksaan data sasanesipun triangulasi metode ugi mawi *triangulasi* sumber. Triangulasi sumber dipunlampahi kanthi nyuwun andharan kanthi cetha saking informan ngenani babagan informasi ingkang sampun kaparingaken supados saged saestu mangertosi babagan informasi kala wau. Pitakenan ingkang dipunsuwunaken priksa menika pitakenan ingkang sami antawisipun informan setunggul lan sanesipun. Kalajengaken samangkih informasi saking informan dipuncocokaken kaliyan informasi saking informan sanes.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Deskripsi Setting Panaliten

1. Andharaning Papan Upacara Tradhisi Merti Bumi

Dhusun Tunggul Arum menika salah satunggaling dhusun ing kelurahan Wonokerto kecamatan Turi kabupaten Sleman. Papanipun wonten ing sisih ler kabupaten Sleman. Dhusun menika tebihipun kirang langkung 30 km saking ibukota provinsi Yogyakarta. Kanthi cacahipun penduduk inggih menika 170 kepala keluarga. Dhusun Tunggul Arum menika dipunwatesi tlatah kados ing ngandhap menika:

1. Watesanipun sisih ler wonten redi Merapi
2. Sisih kilen wewatesan kaliyan lepen Bedhog
3. Sisih wetan wewatesan kaliyan dhusun Miri Kebo
4. Sisih kidul wewatesan kaliyan dhusun Ganda Arum

Gambar 37: Pendhapa Tunggul Wulung (doc.Ana)

Papan ingkang dipunangge upacara tradhisi merti bumi inggih menika pendhapa Tunggul Wulung ing petilasan dhusun Tunggul Wulung.

Anggenipun damel ubarampenipun dening warga masyarakat wonten ing dalemipun bapak Kristanto minangka kepala dhusun ing Tunggul Arum.

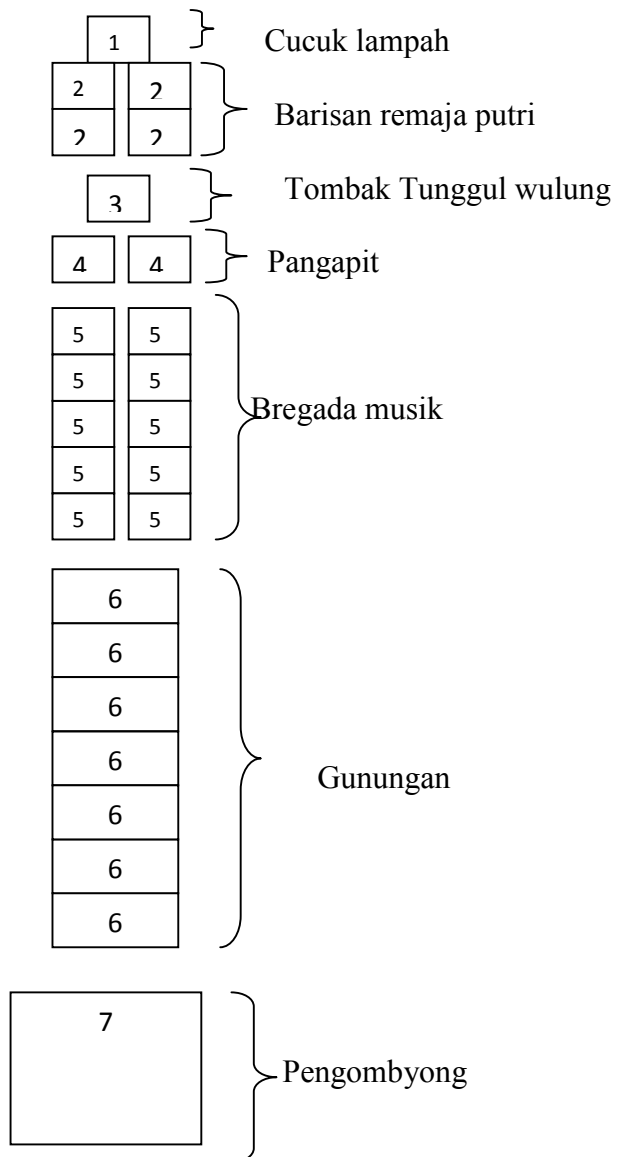
Pendhapa Tunggul Wulung menika mapan wonten ing petilasan dhusun Tunggul Wulung ingkang kala rumiyin dipunlenggahi dening warga masyarakat Tunggul Arum saderengipun diupunrelokasi nalika taun 1964. Dunungipun pendhapa menika wonten ing sisih ler kilen dhusun Tunggul Arum nyabrang lepen Bedhog langkung rumiyin. Upacara tradhisi Merti Bumi menika wonten pungkasaning acara wonten adicara sanesipun inggih menika hiburan rakyat ingkang papanipun kaperang dados tigang papan.

2. Para Paraga Upacara Tradhisi Merti Bumi

Para masyarakat ingkang ngawontenaken upacara tradhisi merti bumi Tunggul arum menika kasungsun saking sesepuh saha para masyarakat. Para masyarakat ingkang ngawontenaken tradhisi menika boten nandhingaken kelompok yuswa, pedamelan, gender, tingkat pendidikan, saha sistem religi.

a. Paraga Kirab

Paraga kirab upacara tradhisi Merti Bumi menika sakperangan warga masyarakat dhusun Tunggul Arum lan sakiwa tengenipun. Ingkang kaperang saking tiyang sepuh, enem, kakung lan putri. Paraga kirab menika dipundhapak nalika rapat panitia rikala dinten senin 5 November 2013. Susunan panitia menika saben taun boten nate owah kejawi para paraga ingkang kadang mudha. Wonten ing ngandhap menika urutanipun barisan.

Gambar 39: **Paraga upacara kirab**

Katrangan gambar:

1. Cucuk lampah
2. Barisan remaja putri
3. Pusaka tombak
4. Pangapit

5. Bregada musik.
6. Gunungan
 - a. Tumpengan slametan
 - b. Gunungan Sayuran
 - c. Gunungan jajanan tumbasan peken
 - d. Gunungan palawija
 - e. Gunungan sekul penakan
 - f. Gunungan pala kependhem
7. Gunungan pala gumandhul
8. Barisan pangombyong

Pangombyong menika kaimpun saking masyarakat umum eonten ing dhusun Tunggul arum lan sak kiwa tengenipun.

b. Sistem Religi

Kapitadosan ing masyarakat Tunggul Arum menika wonten kalih agama inggih menika, Islam lan Kristen. Mayoritas masyarakat ngrasuk agami islam. Bab menika wonten sesambetanipun kaliyan tatacara merti bumi menika amargi upacara menika dipuntindakaken mawi cara islam, pramila ingkang ngrasuk agami sanesipun menika minangka panyengkuyung adicara merti bumi.

B. Asal Usul Upacara Tradhisi Merti Bumi

Upacara tradhisi merti bumi inggih menika upacara adat gadhah ancas ngrumat bumi utawi damel bumi menika tansah lestari lan tebih

saking bebendu. Upacara menika kalampahan saben tanggal 15 sapar saben taunipun. Wonten ing taun 2013 menika tanggal 15 sapar dhawah ing dinten Rebo surya kaping 25 Desember 2013.

Asal usul upacara merti bumi menika gegayutan kaliyan cikal bakalipun dhusun Tunggul arum. Asal- usul upacara merti bumi menika dipunwiwiti rikala sakderengipun taun 1961 dhusun Tunggul Arum menika taksih dipunarani dhusun Tunggul Wulung. Dunungipun ugi taksih wonten ing sisih kilen lepen Bedhog dereng pindah ing sisih wetan lepen Bedhog. Dhusun ingkang dipunarani Tunggul Wulung menika kala rumiyin miturut cariyos ingkang ngrembaka ing masyarakat salah satunggaling dhusun ingkang dipunrintis dening cikal bakal dhusun inggih menika Kyai Wulung Arum. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih saking bapak Adi Sujito:

CLW 1 : “ *Mbiyen ki ya isih neng kulon kali mbak pas sakdurunge taun 1961. Mbiyen ki isih Tunggul Wulung jenenge mbak, durung Tunggul Arum. Mbiyen ki sik cikal bakale dhusun ki ya Kyai Wulung Arum kuwi mbak.*”

Pamanggih ing nginggil menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 3: “ *Pas taun 61 nggih njur pindhah mbak. Wong daerahe terisolasi. Mbiyen ya jenenge Tunggul Wulung mbak.*”

Kyai Wulung Arum menika dipunpitados dening masyarakat sakiwa tengen minangka cikal bakalipun dhusun Tunggul Wulung. Rikala semanten Kyai Wulung Arum ngulandara saking magelang lajeng tindak ngilen lan ngaso wonten ing alas ingkang wiyar sanget lan taksih sepi.

Nalika semanten, Kyai Wulung Arum menika ngaso wonten ing salebeting goa ingkang inggilipun namung 1,5 meter. Goa menika namung cekap kangge lenggah utawi semedi setunggal tiyang kemawon, saengga menika namung dipunginakaken dening Kyai Wulung Arum kemawon kangge ngaso lan semedi nyuwun pitedah saking Gusti ingkang Maha Kuwasa. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggihipun bapak Adi :

CLW 1 : “ *Kyai Wulung Arum ki ceritane nggih mbak mlaku, saking Magelang, terus nyabrang kali bedhog nika mbak. Banjur leren, ngaso neng goa sing neng Tunggul Wulung kuwi mbak. Jane ya ora dhuwur mbak goane mung 1,5 meter kok mbak. Ming kangge semedi karo ngaso Kyai Wulung Arum.*”

Pamanggih menika dipunsengkuyung dening pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 2 : “*Yen rumiyin nggih Kyai wulung Arum menawi ngaso nggih ten mriku niku mbak, ten goa niku. Nggih ngelengke mertapa ngoten mbak kalih ngaso.*”

Goa ingkang dumugi sakmenika taksih dipunlestantunaken menika dipunarani goa semar. goa semar dumugi sakmenika taksih dipunrumat dening masyarakat mliginipun masyarakat wonten ing dhusun Tunggul Arum. Wonten kapitadosan bilih wonten ing Goa menika taksih dipunangge semedi dening arwahipun Kyai wulung Arum.kados pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 1: “*Janjane niku Kyai niku tasih semedi ten riku mbak.ming boten ketingal mawon. Ninggo nggih nek sik ngertos nggih nek lewat ngajenge mriku mesthi ngucap salam nek boten nggih ndherek langkung mbak.istilahe niku ngurmati sing lagi tapa ten mriku mbak*”

Andharan wonten ing nginggil menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika.

CLW 05: *“Kyai wulung arum ki taksih wonten lho mbak jane niku. Ming boten ketingal mawon, ngoten nek jare wong-wong mriki.”*

Sasampunipun menika, Kyai Wulung Arum nglajengaken lampah lan ngaso malih wonten ing nginggiling satunggalipun sela ingkang boten patos ageng. Sela menika ugi dipunginakkaen dening Kyai Wulung Arum kangge semedi saha ngaso sauntawis. Sela ingkang dipunlenggahi dening Kyai Wulung Arum dumugi sakmenika taksih wonten ing sangajengipun gerdhu pandang sakleripun gapura dhusun Tunggul Arum. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 1 : *“Nika lho mbak njur leren ten watu sik cedhak gardu pandang lor gapura nika mbak, nggih namung sakuntara nika mbak namungan nggih mertapa.”*

Andharan ing nginggil menika dipunsengkuyung kaliyan pamanggih ing ngandhap menika.

CLW 05: *“saksampunipun mlampah tebih niku lajeng lren ten watu lor gapura niku mbak,...”*

Miturut cariyos ingkang ngrembaka ing masyarakat nedahaken bilih Kyai Wulung Arum menika angrasuk agami Islam, saengga nalika badhe nindakaken shalat Kyai Wulung Arum menika sesuci utawi wudhu, wonten ing satunggaling sendhang ingkang dipunarani sendhang pancuran. Nalika badhe siram, Kyai Wulung Arum menika sesuci wonten ing satunggaling tuk ingkang dipunarani kedhung Cuwa dumugi samenika. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 3 : *“Riyin niku yen Kyai Wulung Arum badhe sesuci niku nggih ten sendhang pancuran mbak, istilahe nggih wudhu ngoten. Nek ajeng siram nggih ten kedhung Cuwa niku mbak sik banyune radi kathah”*

Pamanggih ing nginggil menika dipunsengkuyung kaliyan pamanggih menika:

CLW 2: *“Ten kedhung mbak yen ajeng siram Kyai niku. Nek namung wijk(wudhu) nggih ten sendhang pancuran nika sik ten kidul ndesa mbak, ming banyune rada sithik ora pati akeh.”*

Sasampunipun sesuci lajeng Kyai Wulung Arum nindakaken shalat wonten ing alas Tunggul Wulung. Wiwit saking menika dhusunipun dipunwastani dhusun Tunggul Wulung amargi nalika semanten Kyai Wulung Arum menika nggadhahi pusaka ingkang dipunwastani tombak Tunggul Wulung. Pamanggih menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 1: *“ Kyai wulung Arum niku riyin gadhah tombak sing jenenge Tunggul Wulung mbak. Dadi nggih desane diarani Tunggul Wulung ngoten mbak.”*

Kyai Wulung Arum menika miturut cariyos ingkang ngrembaka ing masyarakat Tunggul Wulung inggih menika, cikal bakalipun dhusun Tunggul Arum. Sanajan nalika semanten Kyai Wulung Arum menika namung sauntawis wonten ing alas Tunggul Wulung, ananging masyarakat pitados bilih menika ingkang murwakani dhusun.

Lampahing jaman ingkang sansaya ngrembaka ing alas Tunggul wulung menika dados dhusun ingkan gadhah warga masyarakat ingkang kathah. Dhusun Tunggul Wulung menika dhusun ingkang subur makmur,

warganipun tansah akur kanthi pakaryan mayoritasipun tani. Pramila sasampunipun menika warga masyarakat ngawontenaken kendhuri Gunungan lan merti bumi, sanajan nalika semanten dereng maju kados samenika, ananging raos sukur menika dipunwujudaken kanthi upacara merti bumi menika ing dhusun Tunggul Wulung.

Warga masyarakat wonten ing dhusun Tunggul Wulung menika lajeng dipunrelokasi dening pamarintah nalika taun 1961. Masyarakat dipunrelokasi wonten ing sisih wetan lepen bedhog, amragi rikala semanten pamarintah kangelan anggenipun evakuasi warga menawi merapi erupsi. Saengga masyarakat dipunaturi pindah utawi bedhol desa ing wetan lepen, supados gampil anggenipun evakuasi.

Wiwit saking menika, dhusun Tunggul Wulung dipungantos dados dhusun Tunggul Arum. Tunngul menika asalipun saking pusakanipun Kyai Wulung Arum inggih menika Tunggul Wulung. Arum, menika saking asmanipun Kyai Wulung Arum. Nama menika dipunginakaken supados kangge pangeling-eling sedaya warga wonten ing dhusun Tunggul Arum bilih cikal bakalipun dhusun Tunggul Arum inggih menika Kyai Wulung Arum.

Pamanggih menawi Kyai wulung Arum minangka cikal bakalipun dhusun menika, dipunmangaribawani dening pamanggih saking bapak Adi minangka sesepuh ing dhusun Tunggul Arum, ingkang nedahaken bilih anggenipun saged mangertosi menawi cikal bakalipun Kyai Wulung Arum inggih menika, wontenipun Kyai saking Magelang ingkang saged

mangertosi alam sanes lan ngendika menawi cikal bakalipun inggih menika Kyai Wulung Arum :

CLW 1: “ *Janjane niku wong mriki nggih boten ngertos awalipun sinten cikal bakale desa. Ning pas nika diundangke Kyai seking Magelang sing saged komunikasi kalih dunia lain ngoten mbak. Lha ngendikane niku cikal bakale desa mriki asmane Kyai Wulung Arum niku ngoten. Lha nalika komunikasi niku ngendikane pesareyane niku ten lor kuburan desa nika ten ngalas mrika. Lajeng kalih pak Kyai nika warga ken ngrumat pesareyanipun Kyai Wulung Arum, nggih ngge ngormati cikal bakale desa mbak.*”

Gambar 38: **Pasareyan Kyai Wulung Arum (doc.Ana)**

Pasareyanipun Kyai Wulung Arum menika anggenipun mangertosi ugi dereng dangu. Nalika taun 2010 nembe dipunpangguhaken pesareyanipun Kyai Wulung Arum menika. Warga masyarakat mliginipun wonten ing dhusun Tunggul Arum menika sesarengan gotong royong kangge mbangun pasareyanipun cikal bakal dhusun Tunggul Wulung inggih menika Kyai Wulung Arum.

Wiwit saking dipunpangguhaken pesareyanipun Kyai Wulung Arum menika, lajeng menawi saben tanggal 15 wulan Safar dipunwontenaken khoul Kyai Wulung Arum menika. Adicara khoul menika perangan saking upacara Merti Bumi ingkang dipunsandhingakn

kaliyan kendhuri, mujahadah saha pentas budaya, minangka wujud pakurmatan dhumateng cikal bakalipun dhusun Tunggul Arum.

Dumugi sakmenika taksih kathah masyarakat ingkang pitados bilih dhusun Tunggul Arum menika dhusun ingkang taksih sakral, saged dipunpirsani saking kathahipun tiyang ingkang ziarah wonten ing pasareyanipun Kyai Wulung Arum saha kathaipun tiyang ingkang ngraosken bilih wonten kekiyatan ingkang boten saged dipunpirsani nggagah paningal biasa kemawon. Wonten sakperangan tiyang ingkang gadhah hajat utawi panyuwunan saged kabul sasampunipun ziarah wonten ing pesareyanipun Kyai Wulung Arum menika.

C. Prosesi Kirab Upacara Merti Bumi

Wujud pakurmatan masyarakat kangge leluhur ing dhusun Tunggul Arum inggih menika, kanthi ngawontenaken upacara merti bumi. Saderengipun nindakaken upacara menika, para warga wonten ing dhusun Tunggul Arum menika damel susunan panitia langkung rumiyin kanthi kempalan setunggal wulan saderengipun dipunwontenaken upacara Merti Bumi. Kempalan menika dipunwontenaken nalika dinten Senen tanggal 5 November 2013, wanci tabuh 19.00 WIB wonten ing dalemipun bapak Kristanto minangka kepala dhusun Tunggul Arum.

Wonten ing kempalan dipunrembag ssusunanan panitia saha kadospundi anggenipun nglaksanakaken adicara merti bumi menika. Susunan panitia saged dipunpirsani wonten ing ngandhap menika.

Susunan Panitia Merti Bumi Tunggul Arum Tahun 2013

Pelindung	: Kristanto (Kepala Dusun)
Ketua	: Adi Sugito
Sekretaris	: Dwi Wulan
Bendahara	: Wakidi
Seksi-seksi	:
Sie. Penerangan	: Ngadiman
Sie. Kesenian	: Kholil
Sie. Bregada	: Sunarno
Sie. Kirab	: Sujito
Sie. Tumpeng	: Suryadi
Sie. Kerohanian	: Nurhidayat
Sie. Keamanan	: Mulyono
Logistik	: Ibu Dukuh saha ibu-ibu PKK

Sasmpunipun wonten kepengurusanipun, para warga ngrembag bab kadospundi adicara merti bumi menika samangkih, lajeng dipunpikantuki mufakat bilih wonten saperangan adat ingkang dipunowahi wiwit taun 2010 utawi nalika dipunpangguhaken pasareyanipun Kyai Wulung Arum, lajeng dipunwontenaken pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum, minangka cikal bakalipun Dhusun. Saderengipun taun 2010 boten wonten pengaosan Khoulipun, amargi dereng mangertos sinten cikal bakalipun dhusun menika. Salajengipun inggih bab Gunungan, Gunungan menika dipuntambah Gunungan jajanan tumbasan peken, amragi ngengeti bilih ingkang ndherekaken lampahan prosesi kirab menika wonten lare-lare alit, supados remen ndherek upacara menika.

Sasampunipun dipunbentuk kepanitiaan kalawau lajeng wiwit menika, dipunsusun kagiyatan menapa kemawon ingkang badhe

dipuntindakaken kangge nyengkuyung kagiyatan Merti Bumi menika. Kagiyatan ingkang dipunwontenaken inggih menika kados wonten ing ngandhap menika.

1. Gotong royong utawi bersih Desa

Gotong royong menika dipuntindakaken nalika dinten Senen 23 Desember 2013 wonten ing wilayah dhusun Tunggul Arum. Kagiyatan menika katindakaken kanthi reresik dhusun, saking sisih kidul dhusun, dumugi sisih ler dhusun Tunggul Arum. Boten namung reresik kemawon anaging ugi nyawisaken papan saha ubarampe kangge adicara dinten candhakipun.

Kagiyatan gotong royong menika katindakaken dening sedaya warga masyarakat ing dhusun Tunggul Arum, ingkang kaperang saking bapak-bapak, ibu-ibu saha para mudha mudhi wonten ing dhusun menika.

Gambar 1: Gerbang dhusun Tunggul Arum

(doc. Ana)

2. Pengaosan khoul Kyai Wulung Arum

Adicara ingkang taksih wonten gegayutanipun ingkang wigati sanget kaliyan cara masyarakat paring pakurmatan dening Kyai Wulung Arum inggih menika pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum. Khoul menika ancasipun kangge mengeti, utawi ngemut-emut sedanipun Kyai Wulung Arum.

Kejawi menika, pengaosan Khoul menika ugi kangge dedonga kaliyan Gusti Allah nyuwun keslametan saha atur panuwun, awit saking berkah ingkang sampun kaparingaken dhateng warga masyarakat mliginipun wonten ing dhusun Tunggul Arum.

Pengaosan menika dipuntindakaken dinten Selasa 24 Desember 2013 wonten ing pendhapa dhusun Tunggul Arum, ingkang kleresan papanipun wonten ing sangajengipun mesjid.

Gambar 2: Pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum

(doc. Ana)

3. Damel Gunungan sesaji

Salah satunggalipun wujud inti saking Merti Bumi inggih menika kirab pusaka saha Gunungan, pramila saking menika saderengipun upacara dipunwiwiti kagiyatan ingkang dipuntindakaken inggih menika damel Gunungan saha sekul tumpeng ingkang badhe dipunarak nalika kirab 15 safar benjingipun. Wekdal kangge damel Gunungan saha sekul tumpeng inggih menika nalika dinten Selasa 24 Desember 2013 pukul 19.00.

Gambar 3: **Damel Gunungan slametan**
(doc. Ana)

Kejawi tumpeng sekul wonten ugi Gunungan sanesipun ingkang cacahipun wonten nem kadosta, pala kependhem, pala gumantung, jajanan tumbasan peken, sayuran, penakan (sekul ingkang dipunwungkus ron pisang) kaliyan palawija.

Gunungan pala kependhem menika kaperang saking maneka warni wohing tetuwuhan ingkang kependhem kadosta brambang bawang, kenthang, besusu, tales, tela pendhem saha uwi.

Gambar 4: **Gunungan pala kependhem. (doc. Ana)**

Gunungan ingkang kaperang saking pisang, apel, jambu, jeruk, manggis, tomat lan sapanunggalanipun menika dipunwastani Gunungan pala gumantung amargi wohipun nggantung ing wit. Woh-wohan ingkang dipunginakaken kangge nyusun gunungan menika saben taun beda- beda, boten sami amargi dipunjumbuhaken kaliyan kawontenan. Wonten ingkang wohipun asil saking panenpiyambak, wonten ugi ingkang tumbas saking peken.

Gambar 5: **Gunungan pala gumantung. (doc. Ana)**

Gunungan ingkang salajengipun inggih menika kadamel saking terong, sawi, lombok, jengkol lan sayuran sanesipun menika, pramila dipunwastani Gunungan sayuran. Gunungan sayuran menika

kasusun beda-beda jinisipun sayuran saben taunipun, dipunjumbuhaken kaliyan kawontenan.

Gambar 6: **Gunungan sayuran (doc. Ana)**

Wonten ugi Gunungan ingkang dipundamel saking sekul ingkang dipunwungkus ron pisang, ingkang dipunwastani Gunungan penakan. Isinipun sekul wungkus menika antawisipun wonten sekul gurih, tigan saha sayur kenthang.

Gambar 7: **Nyusun penakan (sekul wungkus) (doc. Ana)**

Gunungan ingkang dipunwastani Gunungan palawija menika kaperang saking jagung, pantun, saha winih kambil. Palawija menika minangka hasil bumi pokok kangge warga masyarakat Tunggul Arum menika. Gunungan menika dipunwastani tupengan palawija amargi kasusun saking tetuwuhan ingkang dipuntanem wonten ing sawah saha tegalan. Tetuwuhan menika kaperang saking jagung, pantun, saha winih kambil.

Gambar 8: Damel Gunungan palawija (doc. Ana)

Inkang pungkasan inggih menika dipunwastani Gunungan jajanan tumbasan peken. Jajanan tumbasan peken menika minangka geganep Gunungan supados cacahipun pitu. Isinipun Gunungan menika inggih menika maneka warna jajanan lare alit.

Gunungan jajanan tumbasan peken menika nembe wonten wiwit taun 2010 sesarengan kaliyan wiwitanipun khoul kyai Wulung arum. Jajanan tumbasan peken menika dipuncawisaken amargi, kathah lare alit ingkang ndherek mlampah kaliyan tiyang sepuhipun. Pramila

dipundamel Gunungan jajanan menika, supados lare-lare ingkang ndherek samangkih remen.

Gambar 9: **Gunungan tumbasan peken (doc. Ana)**

Sejatosipun Gunungan jajanan tumbasan peken menika kala rumiyin awujud jajanan tradhisional, ananging amargi obahing jaman, jajanan tradhisional menika dipungantos jajanan ingkang sampun modern, amargi dipunkuwasaken samangkih menawi dipunangge rebutan menika wonten ingkang dhawah lan boten kedhahar lajeng menika samangkih dadosaken mubadzir.

4. Pentas Budaya

Nalika dalu saderengipun dipunwontenaken prosesi kirab menika, wonten ing dhusun Tunggul Arum menika dipunwontenaken pentas budaya, pentas budaya menika kaperang dados kalih, pentas budaya ingkang sepisan menika dipunwontenaken dinten Selasa 24 Desember

2013 wekdalipun dalu. Pentasipun kadosta: Kubra siswa, Tarian tradhisonal saha karawitan.

Pentas budaya menika dipunlaksanaken saben taun, mliginipun pentas budaya ingkang wekdalipun dalu menika dipunsengkuyung dening sedaya warga wonten ing kecamatan Turi mliginipun desa Wonokerto. Kubra siswa minangka kesenian ingkang dipunpentasaken saben taun, boten luput diipunpentasaken ing dalu menika.

Gambar 10: Pentas budaya Kubra siswa

(doc. Ana)

Tarian kubra siswa menika aslaipun saking kalih tembung, inggih menika kubra saha siswa. Kubra tegesipun ageng lajeng siswa menika murid. Saking tembung menika, saged dipunartosaken bilih kubra siswa menika para siswa ingkang tansah manembah marang Gusti ingkang Maha agung.

Inggih dados titikanipun tarian kubra siswa inggih menika tarian menika minangka akulturasi antawisipun budaya jawa, agami islam

saha kolonial. Akulturasi menika saged dipunpirsani saking gamelan jawi ingkang dipunginakaken. tembang ingkang dipunlagoaken inggih menika syair-syair islami ingkang dados piwulang, lajeng busana ingkang dipunginakaken saking nginggil inggih menika busana kados prajurit jawi ananging ngandhapiun namung celana cekak saha sepatu bal-balan. Ingkang dados titikan tarian kubra siswa menika ngginakaken peluit utawi sempritan dening kaptenipun, kangge prentah supados gantos gerakan tari.

Gambar 11: Pentas tari gandrung.(doc. Ana)

Tari gandrung menika minangka tarian ingkang dipunpentasaken dening mahasiswa saking ISI (Institut Seni Ingonesia) Yogyakarta. Miturut cariyos, tari gandrung menika asalipun saking daerah banyuwangi, ingkang nggambaraken wujud raos syukur dhateng Gusti sasampunipun diparingi panen ingkang sae.

Gambar 12: **Karawitan dening warga Tunggul Arum (doc. Ana)**

Pentas budaya ingkang kapindho dipunwontenaken nalika dinten Rebo 25 Desember 2013 siang utawi nalika 15 sapar. Pentas ing dinten menika kadosta : Wayang Kulit, Dhayakan saha jathilan. Paraga pentas seni menika inggih menika saperangan warga ing kecamatan Turi.

Gambar 13: **Pentas wayang kulit (doc. Ana)**

**Gambar 14: Pentas dhayakan masyarakat Turi
(doc. Ana)**

Tarian dhayakan menika adatipun dipunwastani topeng ireng. Wonten ing dhusun Tunggul Arum piyambak dipuntepungaken tari dhayakan. Tarian menika umumipun dipunlestantunaken wiwit jaman walandi rumiyin wonten ing wilayah lereng merapi merbabu. Tarian topeng ireng menika aslaipun saking tembung tata lempeng irama kenceng, lajeng dipuncetak topeng ireng, pramila dipuniringi iringan ingkang kenceng saha syair islami minangka piwulang kangge masyarakat.

Busana ingkang dipunagem dening para paraga tarian inggih menika kados busananipun suku dhayak, ngagem mahkota ingkang kadaml saking wulu- wulu, saha riasan kados suku indian, sepatu ingkang dipunginakaken ugi kados sepatu boot ingkang dipunparingi klinthing dumugi dhengkul, pramila tari topeng ireng menika ugi dipunwastani dhayakan.

Gambar 15: **Pentas kesenian jathilan dening warga Turi (doc. Ana)**

Tarian ingkang salajengipun inggih menika sampun asring dipunpentasaken wonten ing saperangan papan, inggih menika jathilan. Jathilan ingkang dipunpentasken wonten ing dhusun Tunggul arum menika sampun nemahi ewah-ewahan. Saking iringanipun sampun ngginakaken alat musik ingkang modern kadosta keyboard saha dram, lajeng tembang ingkang kangge ngiringi jathilan menika ugi tembang- tembang modern kadosta dhangdhut utawi tetembangan sanes ingkang mawi basa indonesia.

5. Prosesi Kirab

Maneka warna kagiyatan saha hiburan kangge masyarakat wonten ing nginggil menika, kangge nyengkuyung upacara tradhisi Merti Bumi minangka adicara inti lan pungkasan, ingkang dipunwontenaken pas tanggal 15 wulan sapar. Pramila wonten ing upacara kirab menika, para warga dhusun Tunggul Arum sesarengan sami guyub saha nyengkuyung adicara kirab Merti Bumi menika.

Kirab merti bumi menika margi ingkang dipunpilih menika saben taun beda-beda. Rute ingkang dipunlampahi ing upacara kirab merti bumi taun menika beda saking rute ingkang taun kepengker, amargi kangge variasi kemawon supados rutenipun boten sami kaliyan taun kepengker. Boten wonten aturan ingkang ngedahaken rute kirab menika, ingkang baku kirab menika kedah mlampah minangka wujud prihatin lan raos sokur dhumateng Gusti Allah.

Rute kirab Merti Bumi menika dipunwiwiti mlampah saking ngajeng pendhapa dhusun, ingkang dunungipunipun wonten ing sangajengipun mesjid. Pendhapa dhusun menika papan ingkang dipunginakaken kangge nggelar pentas wayang kulit ingkang dipunlaksanakaken dalu saderengipun kirab menika dipunlampahi. Urut-urutanipun adicara upacara kirab Merti Bumi menika sampun kasusun setunggal wulan saderengipun upacara menika dipunlaksanaaken.

Urut-urutanipun adicara kirab merti bumi Tunggul Arum menika sampun kasusun dening panitia wiwit wulan kepengker. Adicara ingkang badhe kalampahan inggih menika:

1. Pambuka
2. Sambutan-sambutan
 - Camat kecamatan Turi
 - Kepala Desa Wonokerto
3. Donga (dening bapak Nurhidayat)

4. Bidhal kirab (dipunpimpin dening bapak kepala dusun)

Wonten ing pendhapa dhusun saderengipun bidhal mlampah, dipunwontenaken adicara pambuka saha donga, supados adicara kirab merti bumi menika kalampahan kanthi lancar tebih saking pepalang. Donga menika dipunkonjukaken minangka wujud raos sokur warga dhusun Tunggul arum, awit saking berkah saking Gusti saha nyuwun keslametan kangge warga lereng Merapi menika.

Gambar 16: **Pranatacara ngandharaken urtaning adicara kirab (doc. Ana)**

Sasampunipun donga menika, salajengipun kanthi kairing musik, bregada Tunggul arum menika wiwit mlampah kanthi urut saking cucuk lampah dumugi warga masyarakat. Kirab menika kalampahan amargi dipunsengkuyung dening sedaya masyarakat. Anggota kirab ing antawisipun:

1. Cucuk lampah

Cucuk lampah menika minangka pemimpin wonten ing sangajenging barisan bregada Tunggul Arum menika cacahipun wonten kalih. Tugasipun inggih menika mimpin barisan.

Wonten ing kirab menika, wonten kalih cucuk lampah. Cucuk lampah ingkang sepisan wonten ing ngajeng piyambak utawi wonten ing sangajengipun barisan remaja putri, cucuk lampah menika ngasta pusaka tombak tunggul wulung, lajeng cucuk lampah ingkang nomer kalih menika wonten ing sangajengipun bregada Tunggul Arum.

Cucuk lampah menika, tugasipun mbikak margi utawi minangka pemimpin stunggaling barisan. Cucuk lampah menika kejawi kanggembikak margi saha pemimpin, cucuk lampah menika adatipun kangge tolak balak, utawi kangge nebihakn saking roh ingkang boten sae, ingkang samangkih saged ganggu lampahipun kirab merti bumi menika.

Gambar 17: **Cucuk Lampah.** (doc. Ana)

2. Barisan Remaja Putri

Wonten barisan menika, para pemudhi ingkang cacahipun sekawan menika tugasipun ngasta *banner* seratan merti bumi, ngasta sekar setaman saha ngasta toya saking tuk kedhung cuwa.

Sekar setaman ingkang dipunasta samangkih dipunginakaken kangge nyekar wonten ing pesareyanipun Kyai Wulung Arum dening para kyai ingkang rawuh wonten upacara kirab menika. Wondene toya ingkang asalipun saking tuk kedhung cuwa menika samangkih dipunginakaken kangge wijik utawi sesuci utawi kangge wudhu saderengipun dhahar dhaharan ingkang samangkih dipunbagi saking Gunungan sekul ingkang dipunkirabaken menika. Dipunpendhet saking kedhung cuwa amargi masyarakat pitados bilih toya saking tuk menika kala rumiyin ingkang dipunginakaken dening kyai Wulung Arum kangge sesuci.

Gambar 18: Remaja putri ingkang ngasta toya lan sekar
(doc. Ana)

Gambar 19: **Remaja putri ingkang ngasta sekar (doc. Ana)**

3. Barisan bregada Tunggul Arum

Barisan bregada menika cacahipun tiga welas. Inggang dipunasta dening para bregada inggih menika duplikat tombak pusaka Kyai Wulung arum saha musik pangiring lampah.

Miturut bapak Adi minangka sesepuh wonten ing dhusun Tunggul Arum, pusaka tombak Kyai Wulung Arum menika sampun boten nate dipundalaken malih, amargi pusaka menika dipunkramataken lan kondisinipun sampun ringkih.

Pramila saking menika, nalika kirab merti bumi menika pusaka tombak Tunggul Wulung namung dipundamel duplikatipun supados ingkang asli boten rusak saengga dipunsimpen kemawon.

Wonten ing sakwingkingipun bregada pusaka tombak tunggul wulung menika, wonten bregada musik ingkang tugasipun ngiring lampahipun para bregada.

Gambar 20: **Bregada Tunggul Arum. (doc. Ana)**

Bregada tombak Kyai Wulung Arum menika, mlampah wonten ing ngajeng piyambak utawi wonten ing sakwingkingipun cucuk lampah ingkang sepisan. Tombak menika minangka pusaka inti ingkang dipunkirabaken.

Gambar 21: **Bregada Tunggul Arum. (doc. Ana)**

4. Barisan Gunungan sesaji

Barisan Gunungan sesaji menika urutanipun wonten ing sakwingkingipun bregada Tunggul Arum. Gunungan sesaji ingkang dipuncawisaken ing antawisipun inggih menika:

a. Tumpengan slametan

Tumpengan slametan menika wujudipun tumpeng sekul gurih ingkang dipuncawisaken kaliyan lawuhipun kadosta ingkung ayam, sayur kenthang, urapan, tigan ayam godhog, saha tahu tempe bacem.

Gambar 22: Tumpengan slametan komplit, (doc. Ana)

b. Gunungan Sayuran

Gunungan sayuran menika kadamel saking maneka warna sayuran kadosta, terong, sawi, lombok, jengkol lan sayuran sanesipun. Sayuran menika minangka asil saking tetanemipun warga masyarakat wonten ing dhusun Tunggul Arum.

Gambar 6: **Gunungan sayuran, (doc. Ana)**

c. Gunungan jajanaan tumbasan peken

Jajanan lare ingkang dipundamel Gunungan menika dipunwastani jajanan tumbasan peken. Maneka warni jajanan lare alit dipunsusun supados dados Gunungan ingkang samangkih dipunkirabaken.

Gambar 9: **Gunungan jajanaan tumbasan peken**

(doc. Ana)

d. **Gunungan palawija**

Gunungan palawija menika kaperang saking jagung, pantun, saha winih kambil. Palawija menika minangka hasil bumi pokok kangge warga masyarakat Tunggul Arum menika. Pramila simul-simbul tetuwuhan menika ingkang minangka sumber pagesangan kangge masyarakat menika dipunkirabaken.

Gambar 23: **Gunungan palawija**, (doc. Ana)

e. **Gunungan sekul penakan**

Gunungan ingkang dipundamel saking sekul ingkang dipunwungkus ron pisang, ingkang dipunwastani Gunungan penakan. Wungkusan penakan menika isinipun sekul, sayur kenthang kaliyan tigan.

Gambar 24: **Gunungan sekul penakan (doc. Ana)**

f. Gunungan pala kependhem

Gunungan pala kependhem menika kaperang saking maneka warni tetuwuhan ingkang kependhem kadosta brambang bawang, kenthang, besusu, tales, tela pendhem saha uwi.

Gambar 25: **Gunungan pala kependhem, (doc. Ana)**

g. Gunungan pala gumandhul

Gunungan ingkang kaperang saking pisang, apel, jambu, jeruk, manggis, tomat lan sapanunggalanipun menika dipunwastani Gunungan pala gumandhul amargi wohipun nggantung wonten ing wit. Woh ingkang dipunginakaken

boten sami saben taunipun, amargi saben taun woh-wohanipun boten sami anggenipun tuwuh.

Gambar 26: **Gunungan pala gumandhul (doc. Ana)**

5. Barisan warga masyarakat.

Barisan ingkang pungkasan wonten ing kirab mertu bumi Tunggul arum inggih menika, warga masyarakat dhusun Tunggul Arum lan sakiwa tengenipun. Para warga kecamatan Turi, mliginipun warga dhusun Tunggul Arum menika ndherekaken iring-iringan kirab dumugi pedhapa wonten ing sakilenipun dhusun Tunggul Arum menika.

Warga ingkang ndherek kirab boten namung warga biasa kemawon, wonten ulama, Kyai, perangkat Desa, tokoh masyarakat saha para seniman wonten ing sakiwa tenegenipun dhusun Tunggul arum menika. Para seniman menika samangkih ingkang badhe nyawisaken pentas seni wonten ing pendhapa Tunggul Wulung.

Sanajan menika namung mlampah, ananging para warga ketinggal semangat anggenipun ndherek iring-iringan menika minangka wujud syukur dhumateng Gusti Allah.

Gambar 27: **Iring-iringan warga ndherek kirab Merti Bumi**
(doc. Ana)

D. Makna Simbolik Sesaji Saha Pusaka

Sedaya ingkang wonten ing pagesangan menika gadhah teges utawi makna ingkang saged dipunpundhut kangge pasinaon lan gadhah manfaat kangge nglampahi pagesangan wonten ing masyarakat. Makna wonten ing salebeting sesaji menika, asring boten dipunmangertosi dening masyarakat, mliginipun kaum mudha jaman sakmenika.

Makna simbolis saben sesaji menika dipunwujudaken lumantar *simbol-simbol* utawi pralambang tartamtu. Simbol-simbol menika minangka sarana kangge ngandharaken ancas saha maksud ingkang dipunkersakaken dening paraga upacara saha masyarakat. Simbol ingkang wujudipun sesaji menika samangkih ingkang dipunginakaken wonten ing upacara kirab merti bumi Tunggul Arum. Sesaji ingkang dados wujud

satunggaling budaya inggih menika gunungan saha pusaka tombak Kyai Wulung Arum.

Pramila saking menika, perlu dipunkaji kados pundi makna saben sesaji ingkang dipuncawisaken, wiwit saking Gunungan sekul, Gunungan pala kependhem, Gunungan pala gumantung, Gunungan jajanan tumbasan peken, Gunungan sayuran, Gunungan penakan (sekul ingkang dipunwungkus ron pisang) dumugi ingkang pungkasan inggih menika Gunungan palawija.

Gunungan ingkang dipuncawisaken menika, dipundamel kanthi sesarengan utawi gotong royong ingkang dipunsengkuyung dening warga masyarakat, mliginipun warga dhusun Tunggul Arum. Para warga ingkang ndherek gotong royong ing anatawisipun wonten ibu-ibu, bapak-bapak saha para mudha mudhi. Sedaya ndherek nyengkuyung kagiyatan menika. Wujud partisipasi masyarakat menika, ingkang saged ndadosaken upacara tradhisi menika tansah lestari dumugi sakmenika.

Wujud partisipasi masyarakat menika mujudaken satunggaling tradhisi gotong-royong ingkang guyub turun temurun dumugi sakmenika. Gotong-royong damel Gunungan menika minangka wujud tradhisi ingkang taksih lestari. Gunungan menika gadhah makna simbolik tartamtu.

Makna simbolik ingkang badhe karembag kaperang dados kalih, inggih menika makna simbolik sesaji saha makna simbolik pusaka. Sesaji ingkang dipunkajengaken inggih menika gunungan ingkang gunggungipun pitu, sekar setaman saha toya suci. Lajeng makna simbolik pusaka

samangkih ingkang badhe karembag inggih menika pusaka Kyai Wulung Arum inggkang wujudipun tombak.

Anggenipun ngandharaken makna sesaji saha pusaka wonten ing upacara Merti Bumi menika adhedhasar wawan pirembagan kaliyan informan, saha dipunjangkepi kaliyan makna simbolik saking asiling panaliten sanesipun. Makna simbolik menika saged karembag wonten ing ngandhap menika.

1. Makna Simbolik Sesaji

Sesaji wonten ingkang badhe karembag inggih menika gunungan, sekar saha toya. Gunungan menika ingkang cacahipun pitu, amargi tembung pitu menika asalipun saking tembung pitulungan. Dipunkajengaken samangkih sedaya warga wonten ing lereng merapi menika pikantuk pitulungan saking Gusti Allah, saengga samangkih dipuntebihaken saking musibah saking gunung merapi.

Tembung pitulungan menika ugi minangka pandonga saking masyarakat, supados dipunparingi pitulungan saha gampil anggenipun tetanem menapa kemawon saha anggenipun damel usaha warung lan sanesipun. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 06: *“Wong Tunggal mriki le ngarani gunungan sing diarak cacahé pitu kuwi ya mergane supaya oleh pitulungan Gusti Allah mbak. Supaya ora kena bebaya merapi karo pitulungan anggane golek rejeki, nenandur karo le dha bukak warung mbak.”*

a. Tumpengan Slametan

Tumpengan menika dipunwastani Tumpengan slametan komplit amargi tumpengan menika, kasusun saking tumpeng sekul gurih, ingkung ayam goreng, kering tempe, tigan godhog, saha urapan, menika dipunwastani komplit.

Tumpengan sekul menika wujudipun lancip minggah, warnanipun pethak saha wonten pinggiripun dipunparingi maneka warna lawuh saha sayuran. Tumpengan menika warnanipun pethak amargi nglambangaken niat masyarakat ingkang suci, nyuwun keslametan. Masyarakat anggenipun damel tumpengan menika ancasipun kangge nyuwun keslametan, lajeng tumpengan menika dipunwastani tumpengan slametan komplit. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika.

CLW 01 : *“Ya tujuane nggawe tumpengan rak nyuwun keslametan mbak, dadi tumpeng iki dijenengi tumpengan slametan komplit. Diarani komplit amarga pepak lawuh lan janganane. segane sega gurih warnane y putih, kuwi nglambangke kesuciane niat warga tunggul.”*

Andharan wonten nginggil dipunsengkuyung kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 05: *“Intine tumpengan niki nyuwun keslametan mbak, warnane putih suci lan niat sing becik mbak.”*

Saking andharan wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih tumpeng ingkang gadhah wujud lancip menika nglambangaken tiyang ingkang kedah tansah manembah dhumateng Gustinipun, amargi tiyang gesang menika wonten ingkang damel

gesang. Tumpengan menika ugi wonten jejangkepipun. Jejangkepipun menika lelawuhan kadosta ingkung ayam, tigan godhog saha urapan.

1) Sekul Pethak

Tumpeng menika asalipun saking tembung metu mampeng. Miturut masyarakat, ingkang dipunkajengaken metu mampeng menika samangkih supados menawi tiyang gesang menika menawi medal saking dalemipun menika mampeng anggenipun nyambut damel pados rejeki.

Andharan mnika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 06: *“Tumpeng kuwi asale saka tembung nek metu mampeng mbak. Tegese wong yen metu saka omah kuwi kudu mampeng anggone nyambut gawe. Ora kena males-malesan golek rejeki mbak.”*

Miturut pamanggih masysarakat, tumpeng sekul menika madhep minggah wujudipun kados gunung, amargi menika nedahaken bilih tiyang gesang menika tansah wonten sesambetanipun kaliyan Gusti Allah saha suwarga,pramila tiyang gesang menika kedah manambah kaliyan Gusti, kados sampun dipungambaraken saking ingkung ingkang maknanipun manambah marang Gusti. Pramila saking menika dipunsimbolaken tumpeng ingkang madhep minggah saha lawuhipun wonten ingkung. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 04 : “ *Kuwi tumpeng e madhep munggah ki simbole gunung utawa nuduhke yen manungsa kuwi isih ana gayutane karo Gusti, langit karo suwarga barang mbak, mulane tumpeng kuwi madhep munggah, menungsa kuwi kudu manembah, kaya pralambange ingkung mbak.*”

Saking andharan wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih tumpeng ingkang gadhah wujud lancip menika nglambangaken tiyang ingkang kedah tansah manembah dhumateng Gustinipun, amargi tiyang gesang menika wonten ingkang damel gesang.

Gambar 28: **Damel tumpeng sekul (doc. Ana)**

2) Ingkung Ayam Goreng

Ingkung menika minangka satunggaling lelawuhan wonten ing tumpengan sekul pethak menika. Ingkung menika kadamel saking ayam ingkang dipungodhog lajeng dipungoreng. Wujudipun ingkung menika ngruntel minangka pralambang manekung dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika.

CLW 06: “*Ingkunge yen iki digoreng mbak ora di godhog thok. Ya maknane manekung marang Gusti mbak. Manekung kuwi*

manembah. Mulane iwake iki ditaleni supaya kaya yen lagi manembah.”

Andharan wonten ing nginggil menika dipunsengkuyung dening pamanggihipun Sunjata(1996/1997:37) ingkang ngandharaken bilih ingkung menika nglambangaken tumindak ingkang pasrah utawi nyerah dhumateng kuwasanipun Tuhan.

Saking andharan wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih ingkung ingkang wujudipun ngruntel menika wujudipun manungsa ingkang pasrah saha manembah marang Gusti Allah.

Gambar 29: **Ingkung ayam goreng (doc. Ana)**

3) Tigan Godhog

Kejawi tigan godhog menika smangkih dipunsigar dados kalih. Tigan menika gadhah teges utawi makna bilih tiyang gesang menika menawi badhe ngraosaken kasil ingkang sae menika kedah nyambut damel langkung rumiyin, menika

kagambaraken saking anggenipun ngonceki tigan godhog menika.

Tigan menika kedah dipunbagi dados kalih, menika nedahaken bilih tiyang gesang menika sanajan sampun gesangipun sekeca, kedahipun andum kaliyan tiyang ingkang sanes, menawi gadhah napa-napa kedah dibagi. Andaharn menika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika :

CLW 01: “ Wong urip kuwi mesthine ya gelem kangelan yen arep mulya, kayata ngonceki endhog banjur disigar didum dadi loro, ora dipangan dhewe sanajan kuwi le golek angel.”

Saking andharan wonten ing nginggil menka saged dipunpendhet dudutan bilih tigan godhog ingkang dipunsigar menika, gadhah ancas supados tiyang menika tansah andum rejeki menika kemawon sanajan menika namung sekadhik. Tiyang gesang menika boten saged gesang piyambak, ananging ugi betahaken tiyang sanes.

Gambar 32: **Tigan Godhong (doc. Ana)**

4) Urapan

Urapan menika dipundamel saking sayuran, kadosta turi saha kacang panjang. Sayuran menika ngemu pralambang, turi menika manut menwai dipuntuturi, lajeng menawi kacang panjang menika kedah manut kados kacang panjang kaliyan lanjaranipun.

Maneka warna sayuran ingkang dipundadosaken urapan menika minangka simbol kesuburan, kemakmuran saha kerukunan warga wonten daerah ing sakiwa tengenipun gunung ingkang dipunsimbolaken tumpeng menika.

Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 06: *“Urap ki lambang kesuburan lan kmekmuran mbak yen didelok saka wujud jangananane, ijo-ijo. Ana kembang turi jare wong jawa kudu manut yen dituturi. Kacang panjang kuwi ya kudu manut lanjarane mbak ben slamet.”*

Pamanggih ing nginggil ugi dipunsengkuyung kaliyan andharanipun Jandra (1989-1990:155) ingkang ngandharaken bilih kacang panjang menika nedahaken bilih menawi tumindak ingkang sae menika kedah dipuntuladha, supados slamet gesangipun.

Saking pamanggih wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih tiyang gesang menika menawi kepangin slamet kedah manut kaliyan pitutur ingkang sae saking tiyang sepuh,

supados gesangipun ayem tentrem saha pikantuk keslamten lan
berkah saking Gusti Allah.

Gambar 30: **Urapan (doc. Ana)**

b. Gunungan Pala Kependhem

Gunungan menika dipunwastani pala kependhem amargi Gunungan menika dipunasilaken saking woh ingkang thukunl ing salebetipun lemah. Hasil bumi warga ing dhusun Tunggul Arum menika kathah-katahipun menika pala kependhem kadosta tela, kenthang, brambang, bawang, wortel lan sapanunggalanipun.

Jinisipun pala kependhem ingkang dipuncawisaken inggih menika wonten tela, kenthang, enthik, uwi saha brambang bawang. Werninipun pala kependhem menika boten temtu saben taun, boten kedah ingkang dipunsebataken ing nginggil, dipunjumbuhaken kaliyan hasil panen pala kependhemipun.

Miturut pamanggih warga, pala kependhem menika tegesipun inggih menika bilih tiyang menika badhe gesang rukun saha ayem tentrem, saenipun kedah saged mendhem raos sengit, raos sakit

manah, saha raos mangkel dhumateng tiyang sanes. Kedahipun nggadhahi raos apura ing apuran dhateng tiyang sanes menawi tiyang menika gadhah kalepatan dhateng kita. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika :

CLW 04: “Ya nek pala kependhem ki teges e mendhem rasa lara ati, rasa sengit karo rasa mangkel karo wong liya mbak. Sanajan sengit nanging ya kudu pinter- pinter le nyimpen mbak supaya uripe ayem tentrem mbak lan tansah rukun.”

Saking andharan wonten ing nginggil menika saged dipunpendhet dudutan bilih tiyang gesang mneika boten kenging ngumbar menapa kemawon ingkang dados alanipun tiyang sanes. Langkung prayogi menawi dipun pendhem saklebet-lebetipun supados gesangipun ing masyarakat tansah ayem.

Gambar 25: **Gunungan pala kependhem (doc. Ana)**

c. Gunungan Pala Gumandhul

Gunungan pala gumandhul menika, kasusun saking maneka warni woh- wohan ingkang gumandhul. Wujudipun pala gumantung menika dipunjumbuhaken kaliyan hasil bumi wonten ing dhusun Tunggul Arum menika, kadosta kates, jeruk, pisang, jambu lan

sapanunggalanipun. Gunungan menika dipunwastani pala gumandhul amargi wohipun menika ingkang gumandhul wonten ing wit kadosta kates, pisang, lan sapanunggalanipun.

Makna saking pala gumandhul inggih menika supados tiyang gesang menika boten pareng nggantungaken pagesangan menika dhateng tiyang sanes. Kedahipun mawi usaha saha pados pedamelan ingkang sae, supados boten ngrepoti tiyang sanes. Saged ugi dipunartosaken bilih tiyang gesang menika kedah mandhiri, supados boten ngrepoti tiyang sanes terus-terusan, sanajan tiyang gesang menika kedahipun tulung tinulung. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih :

CLW 04 : “Saka jenenge wis cetha, gumandhul. Mulane woh-wohane uga sing gumandhul. Pala gumandhul kuwi tegese supaya wong urip kuwi ra kena nggantungke uripe marang wong liya mbak. Sak ora-orane duwe gaweyan, dadi ora ngrepoti wong liya terus.

Saking andharan ing nginggil menika saged dipunpendhet dudutan bilih tiyang gesang menika boten kepareng menawi nggantungaken gesangipun dhateng tiyang sanes. Kedah mawi usaha ingkang saestu langkung rumiyin, supados boten terbiasa nggantungaken dhateng tiyang sanes.

Gambar 5: Pala Gumandhul (doc. Ana)

d. Gunungan Jajanan tumbasan peken

Gunungan menika dipunwastani jajanan tumbasan peken amrgi gunungan menika kasusun saking maneka warna jajanan peken. Wiwit taun 2010 gunungan menika dipuntambahaken dening masyarakat. Gunungan jajanan tumbasan peken menika wujudipun saking maneka werni jajanan pasar ingkang adatipun dipunremeni dening lare- lare. Miturut pamanggih masyarakat, Gunungan menika kangge geganep supados gununganipun cacahipun pitu, ingkang maknanipun pitulungan. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih :

CLW 04: “ Gunungane iki kanggo genep pitu. Pitu kuwi saka tembung pitulungan. Supaya masyarakat padha entuk pitulungan saka Gusti.”

Gambar 9: **Gunungan jajanan tumbasan peken (doc. Ana)**

e. **Gunungan Sayuran**

Gunungan menika dipunwastani gunungan sayuran amargi kasusun saking maneka werni sayuran. Gunungan sayuran menika kasusun saking maneka werni sayuran hasil bumi warga msyarakat wonten ing dhusun Tunggul Arum. Saben taun jinisipun sayuran menika beda-beda, gumantung sayuran menapa ingkang dipunpanen. Jinisipun sayuran kadosta kancang panjang, sawi, timun, lombok, jipang, jengkol lan sapanunggalanipun.

Gunungan sayuran menika gadhah makna inggih menika bilih sayuran menika minangka simbol kemakmuran saha kesuburan saking warga ing dhusun Tunggul arum, kedahipun dipunjagi supados tetep lestari saha migunani kangge sedaya warga mliginipun wonten ing dhusun Tunggul Arum.

Wujudipun gunungan dipunbentuk kados tiyang ingkang nembe lenggahan sinambi ngangkat asta kekalih, kados tiyang ingkang nembe mertapa menika nedahaken bilih tiyang menika supados pikantuk kemakmuran saha kesuburan kedah nyenyuwun dhumateng Gusti langkung rumiyin. Sasampunipun pikantuk kemakmuran lajeng ngucap syukur malih dhumateng Gusti.

Gambar 6: **Gunungan Sayuran.** (doc. Ana)

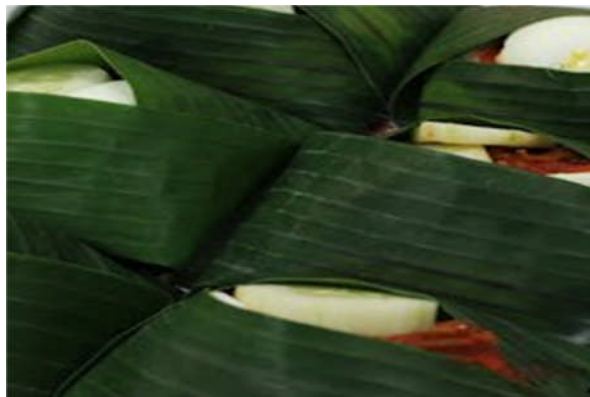
f. Gunungan Penakan

Jinisipun Gunungan salajengipun inggih menika Gunungan penakan. Gunungan menika dipunwastani gunungan penakan amargi gunungan menika kasusun saking penakan sekul ingkang dipunwungkus godhong pisang, isinipun inggih menika sekul, tempe, urapan, daging ayam saksuwir saha timun. Makna saking sekul penakan miturut warga inggih menika, menawi tiyang gesang menika kedah loma, asring andum menapa kemawon ingkang dipungadhahi

mliginipun bab dhaharan. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika :

CLW 04 : "Sega penakan utawa sega wungkus iki ya maknane yen duwe apa-apa ki ya bagi-bagi mbak, ra ketang sithik-sithik ming sing penting kabeh kumanan mbak. Apa maneh panganan mbak, wong ndesa kuwi yen diwenehi pangan ki senenge ra jamak mbak, amarga panganan kuwi sumber uripe sabeng wong."

Saking andharan wonten ing nginggil, saged dipunpendhet dudutan bilih tiyang gesang menika kedahipun ancas supados tiyang menika tansah andum rejeki menika kemawon sanajan menika namung sekadhik. Tiyang gesang menika boten saged gesang piyambak, ananging ugi betahaken tiyang sanes.

**Gambar 33: Sekul penakan
(doc. Ana)**

Gambar 24: **Gunungan sekul penakan (doc. Ana)**

g. Gunungan Palawija

Gunungan menika dipunwastani gunungan palawija amrgi gunungan menika kasusun saking tetuwuhan ingkang dipuntanem wonten ing sawah utawi tegalan. Palawija ingkang dipunsusun kangge Gunungan ing antawisipun inggih menika wonten jagung, pantun saha thukulan klapa utawi dipunwastani cikal. Makna saking palawija inggih menika, tiyang gesang menika kedah nenandur menapa kemawon ingkang samangkih saged dipunginakekn kangge urip.

Boten sedaya tetuwuhan menika sged kapanggihaken thukul piyambak, ananging wonten tetuwuhan ingkang kedah dipuntanem, kadosta pantun. Dados tiyang menika kedah usaha langkung rumiyin.

Saking andharan wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih tiyang gesang menika kedah tansah nglestantunaken tetuwuhan. Boten namung ginakaken kemawon ananging ugi kedah nandur malh menapa mawon ingkang sampundipunpethik, supados samangkih boten telas tetuwuhan menika.

Gambar 23: **Gunungan palawija.** (doc. Ana)

h. Sekar Setaman

Sekar setaman menika tegesipun sedaya sekar wonten ing petamanan. Ananging boten sedaya sekar dipunpendhet kangge nyekar wonten ing pasareyanipun Kyai Wulung Arum, cekap sekar intinipun kangge makili sekar ingkang wonten ing petamanan. Sekaripun inggih menika mawar, mlathi, kanthil saha kenanga.

Andharan wonten ing nginggil menika jumuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika.

CLW 06: “*Sekar setaman niku sekar sing ten taman mbak. Ming nggih boten kabeh, namung sing inti mawon kados mawar, mlathi, kanthil kalih kenanga. Mangkih niku ngge nyekar ten sareyan niku mbak.*”

Gambar 35: **Sekar setaman (doc. Ana)**

Sekar menika samangkih badhe dipunginakaken kangge nyekar wonten ing pesareyanipun Kyai Wulung Arum. Adatipun ingkang nyekar wonten ing pesareyan menika samangkih perwakilan tokoh masyarakat saha pamengku agami.

i. Toya Suci

Toya ingkang dipunginakaken kangge sesuci inggih menika toya ingkang dipunpendhet saking kedhung cuwa. Kedhung cuwa menika miturut cariyos, papan ingkang kala rumiyin dipunginakkaken dening Kyai Wulung Arum kangge sesuci, siram saha wudhu nalika badhe nindakaken shalat.

Taya suci menika dipunpendhet saking kedhung cuwa amargi masyarakat pitados menawi toya ing keddhung cuwa menika toya ingkang taksih alami lan taksih suci saha bening toyanipun.

Andharan wonten ing nginggil menika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 06: *“Toya niku saking kedhung cuwa sing diarani banyu suci. Ya cetha wae niku kangge sesuci, kangge siram, wudhu utawi wijik mbak. Nggih di ngge wudhu sing ajeng dha nyekar niku.”*

Toya suci saking kedhung cuwa menika samangkih ugidipunginakaken kangge sesuci dening utusan ingkang badhe nyekar, sakderengipun nyekar wonten ing pasareyanipun Kyai Wulung arum.

Saking andharan wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih sakderengipun tumindak becik menika tiyang menika kedahipun sesuci langkung rumiyin. Supados badanipun resik lan dipungamilaken hajatipun samangkih.

Gambag 36: Toya suci ingkang dipunasta paraga kirab putri
(doc. Ana)

2. Makna Simbolik Pusaka Kyai Wulung Arum

Kyai Wulung Arum miturut cariyos warga dhusun Tunggul Arum menika gadhah pusaka ingkang wujudipun tombak. Tombak menika dipunwastani tombak pusaka Kyai Wulung Arum. Pusaka menika

dipunwastani tombak Kyai Wulung arum amargi, kala rumiyin tombak menika dipunginakaken dening Kyai Wulung arum kangge cepengan supados menwai wonten bebaya saged dipunatasi. Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih ing ngandhap menika:

CLW 01: “Mulane dijenengi pusaka tombak Kyai Wulung Arum mbak, mergane mbiyen nggo senjatane Kyai Wulung arum supaya yen ana bebabaya bisa diatasi dhewe.”

Pamanggih wonten nginggil menika dipunsengkuyung kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 05: “Rumiyin niku niku tombake kyai wulung arum. Dadi jenenge tombak kyai wulung arum arum ngoten mbak.”

Tombak menika Tombak menika dumugi samenika taksih dipunsimpen dening salah satunggaling warga ingkang dipunsepuhaken inggih menika bapak Adi. Miturut bapak Adi, tombak ingkang dipunkirabaken menika namung duplikatipun, tombak ingkang asli dipunsimpen amargi kawontenanipun sampun ringkih.

Andharan menika jumbuh kaliyan pamanggih wonten ing ngandhap menika :

CLW 01: “Tombak sing asli mboten dikirab mbak. Sing dikirab namung tombak duplikat. Amargi nggih kahanan tombakipun sampun tidak memungkinkan untuk dikirab mbak. Lajeng nggih sing asli kula simpen lan dikramatke, mboten pareng sinten kemawon mirsani menawi mboten wonten perlunipun.”

Pamanggih wonten ing nginggil dipunsengkuyung kaliyan pamanggih ing ngandhap menika.

CLW 05: *“Nek boten wonten perlune biasane boten dikluarkan mbak. Dipunkramatke mbak kaliyan warga mriki, dados namung duplikate mawon sing dikirab.”*

Miturut cariyos ingkang ngrembaka wonten ing masyarakat, tombak menika kala rumiyin pusakanipun sunan Kalijaga, lajeng dipunwarisakendhateng muridipun ingkang asmanipun Wulung Arum. Pramila dumugi sakmenika tombak menika dipunparingi nama tombak Kyai Wulung Arum.

Gambar 34: Duplikat tombak Kyai Wulung Arum (doc. Ana)

E. Paedahipun Upacara Tradhisi Merti Bumi Tunggul Arum

Upacara tradhisi merti bumi Tunggul arum wonten ing dhusun Tunggul Arum desa Wonokerta kecamatan Turi kabupaten Sleman menika taksih dipuntindakaken mliginipun dening warga dhusun Tunggul Arum. Warga dhusun Tunggul Arum tansah nguri- uri saha ngrembakaaken upacara tradhisi merti bumi ingkang sampun turun temurun menika. Upacara kasebat taksih dipuntindakaken ngantos dumugi sakmenika,

amargi wontenipun paedah- paedah saking upacara tradhisi mertu bumi Tunggul arum menika.

Upacara tradhisi mertu bumi menika nggadhahi paedah- paedah ingkang sae tumraping warga masyarakat. Paedah-pedah wonten ing upacara kasebat inggih menika paedah kabudayan, paedah sosial, paedah ekonomi lan paedah pariwisata. Paedah- paedah menika saged dipunraosaken dening genenrasi wonten ing jaman sakmenika, saged dipunpirsani saking paedah pariwisata, sosial lan ekonominipun. Saking panaliten ingkang sampun dipunlampahi, pramila paedah upacara tradhisi mertu bumi Tunggul Arum menika saged dipunandharaken kados ing ngandhap menika.

1. Paedah *Bidang* Kabudayan

Upacara tradhisi mertu bumi Tunggul Arum menika satunggaling wujud nguri-uri kabudayan, ingkang dipunwarisaken leluhur ing jaman rumiyin. Wonten ing bidang kabudayan, upacara tradhisi mertu bumi menika gadhah satunggaling paedah. Paedahipun inggih menika kanthi wontenipun upacara tradhisi menika saben taun, saged damel satunggaling upacara adat ingkang arupi upacara mertu bumi menika saged lestantun. Andharan menika jumbuh kaliyan pratelan ing ngandhap menika.

CLW 03 : “Manfaate ya bisa kanggo nglestarekake tradhisi mertu bumi ing wilayah Turi mbak,khusususe Tunggul arum kene.”

Pratelan menika dipunsengkuyung pamanggih wonten ing ngandhap menika.

CLW 05 : “ Ya jelas ben lestari mbak tradhisi iki. Bisa diterusake karo anak putu suk mben mbak. Wiwit mbiyen kuwi pancen wis eneng kaya ngene iki mbak, ming ya senajan wis akeh perubahan genahe iki isih lestari.”

Dados ing bidang kabudayan, upacara merti bumi menika gadhah paedah kanthi wontenipun upacara tradhisi ingkang dipunlampahi saben warsa menika saged damel satunggaling upacara adat ingkang arupi upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika lestantun dumugi wonten ing warsa saklajengipun, saengga generasi mudha menika saged mangertosi upacara merti bumi menika.

2. Paedah Bidang Sosial

Upacara merti bumi menika boten luput saking peranipun masyarakat. Kejawi panitia ingkang dipuntugasaken nyawisaken ubarampe saha sanesipun, peran masyarakat ing sakiwa tengenipun ugi gadhah peran ingkang penting. Masyarakat menika sesarengan sami mbiyantu menapa kemawon ingkang dipunbetahaken wonten ing adicara menika. Gotong royong katindakaken kanthi sesarengan, wiwit saking para mudha ngantos tiyang sepuh. Kanthi adhedhasar menika, wontenipun adicara merti bumi menika gadhah paedah dhateng masyarakat dhusun Tunggul arum, bilih kanthi dipunwontenaken upacara merti menika warga wonten ing dhusun Tunggul Arum menika langkung guyub rukun, antawis warga setunggal lan sanesipun. Andharan menika jumbuh kaliyan pratelan ing ngandhap manika.

CLW 03: “Manfaat kanggo masyarakat ya isa guyub rukun mbak, padha gotong royong, ora usah nunggu komandho.”

Andharan ing nginggil ugi dipunsengkuyung dening pratelan wonten ing ngandhap menika.

CLW 05: “Bisa uga nuwuhake rasa gotong royong mbak.waraga uga ketok le guyub.”

Dados paedah merti bumi wonten ing bidang sosial inggih menika, kanthi dipunwontenaken adicara merti bumi menika, saged dadosaken warga masyrakat wonten ing dhusun Tunggul Arum saha sakiwa tengenipun, langkung guyub rukun.

3. Paedah Bidang Ekonomi

Adicara upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika ugi wonten paedahipun ing bidang ekonomi. Warga dhusun Tunggul Arum menika wonten ingkang dagang wonten ing lokasi ingkang dipunwonteni adicara menika. Saking dagangan menika saengga saged nambah *pendapatan* warga Tunggul arum lan sakiwa tengenipun. Andharan menika jumbuh kaliyan pratelan ing ngandhap menika.

CLW 04: “Biyasane ki akeh sing dodolan mbak, dadi isa nambah pemasukane warga.”

Pratelan ing nginggil ugi dipunsengkuyung dening pratelan wonten ing ngandhap menika.

CLW 05: “Sing bakul panganan, dolanan, lan liyane kuwi dha nglumpuk kabeh mbak neng kene. Dadi isa panen duit mbak yen eneng acara iki saben taun.”

Saking andharan wonten nginggil, saged dipunmangertosi bilih adicara merti bumi menika saged dipunpendhet dudutanipun bilih wonten

ing bidang ekonomi, upacara merti bumi Tunggul Arum menika gadhah paedah saged nambah *pendapatanipun* warga dhusun Tunggul arum lan sakiwa tengenipun.

4. Paedah *Bidang Pariwisata*

Adicara upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika ugi gadhah paedah wonten ing bidang pariwisata. Wonten ing bidang pariwisata, kanthi dipunwontenaken upacara merti bumi menika, saged narik kawigatosanipun warga ing dhusun sanesipun saha para wisatawan. Kanthi kathahipun wisatawan ingkang sami mirsani menika, saged nepangaken potensi wisata wonten ing dhusun Tunggul Arum menika, saengga dhusun Tunggul Arum menika saged langkung dipunkenal dening wisatawan lokal dumugi manca. Menawi kathah wisatawan ingkang rawuh mirsani upacara merti bumi menika, temtu kemawon saged nambah paedah ingkang gegayutan kaliyan paedah kabudayan, sosial saha ekonomi. Andharan menika jumbuh kaliyan pratelan wonten ing ngandhap menika.

CLW 01 : “Manfaat kanggo pariwisata ya jelas isa narik perhatian wisatawan mbak. Mbuh kuwi lokal utawa manca.”

Pratelan ing nginggil ugi dipunsengkuyung dening pratelan ing ngandhap menika.

CLW 03 : “Sing jelas yen nggo pariwisata akeh banget mbak manfaate. Tunggul Arum isa dikenal ing ngendi- ngendi amarga ana kirab merti bumi karo eneng kirab pusaka mbak.”

Saking andharan wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih ing bidang pariwisata, kanthi dipunwontenaken upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika gadhah paedah saged narik kawigatosanipun wisatawan. Kanthi kathahipun wisatawan ingkang sami mirsani menika, saged nepangaken potensi wisata wonten ing dhusun Tunggul Arum menika, saengga dhusun Tunggul Arum menika saged langkung dipunkenal dening wisatawan lokal dumugi manca.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembaganipun babagan upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum ing dhusun Tunggul Arum desa Wonokerto, kecamatan Turi, kabupaten Sleman, saged dipunpendhet dudutan kados ing ngandhap menika.

1. Upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika, dipunwontenaken ing dhusun Tunggul Arum, desa Wonokerto, kecamatan Turi, kabupaten Sleman.
2. Asal- usul upacara merti bumi menika dipunwiwiti nalika taun 1961 saben wulan sapar. Sakderengipun taun 1961 menika nama dhusunipun taksih Tunggul Wulung, ingkang dunungipun wonten ing sisih kilen lepen Bedhog, ananging wiwit taun 1961 dhusunipun dipunpidhah wonten ing sisih wetan lepen Bedhog, amargi menawi redi merapi menika *erupsi*, dhusunipun boten wonten jalur *evakuasi* kangge warga, wiwit saking menika, namanipun dados dhusun Tunggul Arum. Upacara Merti Bumi menika boten namung kirab kemawon, ananging ugi dipunwontenaken, mujahadah saha Khoul Kyai Wulung Arum minangka wujud pakurmatan dhumateng cikal bakalipun dhusun Tunggul Arum.
3. Upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum wonten ing dhusun Tunggul Arum, desa Wonokerto, kecamatan Turi, kabupaten

Sleman menika dipunwontenkan saben tanggal 15 Sapar. Wonten ing taun 2013 menika kalampahan wiwit dinten Senen 23 Desember dumugi dinten Rebo 25 Desember 2013. Tanggal 15 Sapar ing taun menika dhawah ing dinten Rebo 25 Desember 2013.

Reroncening kirab merti bumi menika kaperang dados tigang bagian.

- a. Gotong royong bersih dhusun.
 - b. Pengaosan Khoul Kyai Wulung arum.
 - c. Kirab Merti Bumi Tunggul Arum.
4. Makna simbolik sesaji saha pusaka upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika saged dipunginakaken kangge pasinaon sedaya warga masyarakat.
 5. Paedahipun upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika saged dipunperang dados sekawan, antawisipun inggih menika paedah kabudayan, paedah sosial, paedah ekonomi lan paedah pariwisata. Paedah-paedahipun menika saged dipunandharaken ing ngandhap menika.

- a. Paedah Kabudayan

Upacara merti bumi menika gadhah paedah kanthi wontenipun upacara tradhisi ingkang dipunlampahi saben warsa menika upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika lestantun dumugi wonten ing warsa saklajengipun,

saengga generasi mudha menika saged mangertosi upacara merti bumi menika.

b. Paedah Sosial

Paedah merti bumi wonten ing bidang sosial inggih menika, kanthi dipunwontenaken adicara merti bumi menika, saged dadosaken warga masyarakat wonten ing dhusun Tunggul Arum saha sakiwa tengenipun, langkung guyub rukun.

c. Paedah Ekonomi

Merti bumi menika saged dipunpendhet dudutanipun bilih wonten ing bidang ekonomi, upacara merti bumi Tunggul Arum menika gadhah paedah saged nambah *pendapatan*ipun warga dhusun Tunggul arum lan sakiwa tengenipun.

d. Paedah Pariwisata

Wonten ing bidang pariwisata, kanthi dipunwontenaken upacara tradhisi merti bumi Tunggul Arum menika gadhah paedah saged narik kawigatosanipun wisatawan. Kanthi kathahipun wisatawan ingkang sami mirsani menika, saged nepangaken potensi wisata wonten ing dhusun Tunggul Arum menika, saengga dhusun Tunggul Arum menika saged langkung dipunkenal dening wisatawan lokal dumugi manca.

B. Implikasi

Asiling panaliten menika ngrembag babagan asal usul upacara tradhisi mertu bumi Tunggul Arum, makna simbolik saha paedah tumrap masyarakat ingkang nyengkuyung upacara tradhisi mertu bumi menika, wonten ing upacara mertu bumi menika wonten paedah ingkang saged kapethik saha saged nguntungaken masyarakat ingkang nyengkuyung. Upacara tradhisi menika ugi saged dados sarana nguri-uri kabudayan ingkang sampun kalampahan wiwit rumiyin.

C. Pamrayogi

Upacara tradhisi mertu bumi Tunggul Arum ing dhusun Tunggul Arum desa Wonokerto kecamatan Turi kabupaten Sleman menika kalebet aset pariwisata ing kabupaten Sleman. Wontenipun upacara tradhisi menika saged ngrembakakaken pariwisata, ananging taksih kathah tiyang ingkang dereng mangertos menawi saben tanggal 15 Sapar menika wonten upacara kirab mertu bumi Tunggul Arum. Awit saking menika prelu dipuntingkataken malih anggenipun promosi. Panaliti ugi suka pamrayogi bilih wontenipun upacara tradhisi mertu bumi Tunggul Arum menika dipundamel buku, supados saged nambah seserepan babagan upacara tradhisi mertu bumi Tunggul Arum.

KAPUSTAKAN

- Dananjaja, James. 1991. *Folklor Indonesia*. Jakarta: PT Pustaka Grafiti
- Endraswara, Suwardi. 2010. *Folklor Jawa*. Jakarta: Penaku
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Herusatoto, Budiono. 1983. *Simbolisme Dalam Budaya Jawa*. Yogyakarta: Hanindita
- Jandra, Mifedwil. 1989-1990. *Perangkat/ Alat- Alat dan Pakaian Serta Makna Simbolis Upacara Keagamaan di Lingkungan Keraton Yogyakarta*. Departemen Pendidikan dan Kebudayaan DIY.
- Moleong, Lexi J. 2006. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bnadung: PT Remaja Rosdakarya
- Mardiarsito, L. 1981. *Kamus Jawa Kuna- Indonesia*. Flores: Nusa Indah.
- Poerwadarminta. 1939. *Baoesatra Djawa*. Batavia: J. B Wolters Uitgevers Maatschappij
- Rahyono, FX. 2009. *Kearifan Budaya Dalam Kata*. Jakarta: Penerbit Wedatama Widya Sastra
- Koentjaraningrat. 2009. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Edisi Revisi. Jakarta: Rineka Cipta
- Koentjaraningrat. 1992. *Kebudayaan Mentalitas dan Pembangunan*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama
- Tim Penyusun Kamus. 2002. *Kamus Besar Bahasa Indonesia Edisi Ketiga*. Jakarta: Balai Pustaka

- Sugiyono. 2008. *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif dan R&D*. Bandung: CV. Alfabeta
- Spradley. 2007. *Metode Etnografi*. Yogyakarta: Kanisius
- Isyanti. 2007. *Tradisi Merti Bumi, Suatu Refleksi Masyarakat Agraris* (Jurnal). Yogyakarta: Jatra
- Suwardi. 2006. *Mistisisme dalam Seni Spiritual Bersih Desa* (Jurnal). UNY: Tidak diterbitkan
- Tim Penyusun. 2012. *Panduan Tugas Akhir*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta
- Tim Tugas Akhir Skripsi Jurusan. 2012. *Suplemen Panduan Penulisan Tugas Akhir Skripsi (TAS)*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 1

Dinteng/ Tanggal : Senen 5 November 2013

Wekdal : 19.00 WIB

Papan : Dalemipun bapak Kristanto

Topik : Rapat persiapan merti bumi Tunggul Arum

Asiling Observasi :

Rapat persiapan merti bumi Tunggul Arum menika dipunlampahi dinten Senin surya kaping 5 nopember 2013 wonten ing dalemipun bapak Kristanto. Rapat menika dipunpimpin dening ibu Dwi Wulan minangka sekretaris, wondene pamicara dening bapak Adi Sugito minangka sesepuh saha pamangku adat wonten ing dhusun Tunggul Arum. Adhedhasar daftar hadir, ingkang rawuh wonten ing rapat menika inggih menika 23 tiyang, ingkang kasusun saking panitia, tokoh masyarakat, tokoh agami saha perwakilan ibu-ibu PKK.

Saking rapat panitia merti bumi menika dipunsarujuki bilih kirab merti bumi dipunlaksanaaken dinten Rebo surya kaping 25 Desember 2013 utawi 15 Safar. Ananging urutanipun adicara ingkang nyengkuyung merti bumi, dipunwiwiti dinten Senin surya kaping 23 Desember dumugi dinten Selasa surya kaping 24 Desember 2013. Wonten ing rapat menika ugi damel susunan panitia.

Susunan Panitia Merti Bumi Tunggul Arum Tahun 2013

Pelindung : Bp. Kristanto (Kepala Dusun)

Ketua : Bp. Adi Sugito

Sekretaris : Ibu Dwi Wulan

Bendahara : Bp. Wakidi

Seksi-seksi :

Sie. Penerangan : Bp. Ngadiman

Sie. Kesenian : Bp. Kholil
Sie. Bregada : Bp. Sunarno
Sie. Kirab : Bp. Sujito
Sie. Tumpeng : Bp. Suryadi
Sie. Kerohanian : Bp. Nurhidayat
Sie. Keamanan : Bp. Mulyono
Logistik : Ibu Dukuh saha ibu-ibu PKK

Sasampunipun ngrembag susunan panitia, kalajengaken nyusun sinten kemawon ingkang kadhapuk minangka paraga kirab mertu bumi Tunggal Arum menika.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 2

Dinteng/ Tanggal : Senen 23 Desember 2013

Wekdal : 15.00 WIB

Papan : Dhusun Tunggul arum Wonokerto Turi

Topik : Persiapan merti bumi Tunggul Arum

Asiling Observasi :

Persiapan merti bumi dipunlampahi wiwit tabuh 07.00 ingkang katindakaken dening sedaya warga wonten ing dhusun Tunggul Arum menika. Kagiwatan menika wujudipun resesik wilayah dhusun supados ketingal langkung resik saha ningkataken potensi pariwisata wonten ing kabupaten Sleman mliginipun wonten ing kecamatan turi menika. Kgotong royongmenika ugi nyawisaken menapa kemawon piranti ingkang badhe dipunginakaken nalika pentas seni samangkih.

Gambar 39: Gotong royong nyawisken papan pentas seni. (doc. Ana)

Wujudipun gotong royong inggih menika nyawisaken papan ingkang samangkih badhe dipunginakaken kangge upacara merti bumi. Urut- urutanipun adicara merti bumi menika wiwit katindakaken nalika dinten Senin 23 Desember 2013 pukul 19.00 dumugi pukul 22.00, adicara ingkang dipunlampahi inggih menika Mujahadah. Kalajengaken dinten candhakipun inggih menika pentas budaya saha wonten ing dinten pungkasan inggih menika kirab merti bumi.

Gambar 1: **Gapura dhusun Tunggul Arum. (doc. Ana)**

Catatan Refleksi :

1. Gotong royong kangge persiapan merti bumi menika dipunlaksanaaken setunggal dinten saderengipun upacara merti bumi.
2. Para warga dhusun Tunggul Arum anggenipun gotong royong boten namung ngresikki dhusun kemawon, ananging ugi nyawisaken sedaya ingkang dipunbetahaken samangkih kangge reroncening adicara merti bumi.
3. Papan ingkang dipuncawisaken inggih menika gapura, pasareyan kyai Wulung Arum, pendhapa dhusun saha latar kangge pentas seni samnagkih.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 3

Dinteng/ Tanggal : Senen 23 Desember 2013

Wekdal : 19.00 WIB

Papan : Pendhapa dhusun Tunggul arum desa Wonokerto
kecamatan Turi

Topik : Mujahadah

Asiling Observasi :

Adicara mujahadah menika dipunlampahi kangge mengeti khoul Kyai Wulung Arum. Warga masyarakat ing dhusun Tunggul Arum lan sakiwatengenipun, sesarengan sami ndherek nyengkuyung mujahadah menika, wiwit saking lare alit, para mudha dumugi tiyang sepuh, sedaya sami ndherek mujahadah menika.

Isinipun mujahadah inggih menika nyuwun donga dhumateng Gusti Allah supados tansah kaparingan kslametan kangge sedaya warga wonten ing kecamatan Turi mliginipun wonten ing dhusun Tunggul Arum.

Pengaosan mujahadah menika dipunpimpin dening bapak Nur Hidayat, minangka pak kaum utawi pamangku agami Islam wonten ing dhusun Tunggul arum menika. Adicara menika dipunwiwiti kanthi sholat isya' jamaah utawi sesarengan, kalajengaken dzikir ing lebetipun mesjid. Sasampunipun menika para warga sami tindak dhateng pendhapa dhusun ingkang wonten ing sangajengipun mesjid.

Urut- urutanipun adicara mujahadah sampun kasusun kados wonten ing ngandhap menika.

1. Pambuka
2. Waosan ayat suci Al-qur'an
3. Dzikir

4. Ndendonga

5. Panutup

Adicara ingkang sampun karantam menika, katindakaaken kanthi sae lan tanpa alangan setunggal menapa. Kagiyanan menika sestu saged dadosaken warga masyarakat menika sansaya muji syukur dhummateng Gusti Allah amargi dumugi skmenika, taksih dipunparingi kanugrahan saha keslametan. Warga masyarakat ugi tansah dedonga supados sedaya warga lereng merapi menika tansah pinaringan karaharjan.

Donga wonten ing mujahadah menika ugi dipuntujuaken dhumateng Kyai Wulung Arum, ingkang dados cikal bakalipun dhusun Tunggul Wulung ingkang sakmenika dados dhusun Tunggul Arum menika. Para warga Tunggul Arum taksih pitados menawi kyai Wulung arum menika ingkang sampun dadosaken warga masyarakat menika taat agami.

Gambar 40: Mujahadah (doc. Ana)

Catatan refleksi :

1. Mujahadah menika minangka satunggaling wujud raos syukur dhumateng Gusti Allah awit saking sedaya nikmat saha keslametan ingkang sampun dipunparingi dhateng sedaya warga dhusun Tunggul Arum.
2. Mujahadah menika ugi saged dipundadosaken wadhah kangge masyarakat supados tansah caket dhateng Gusti ingkang Maha Kuwaos.
3. Warga ingkang ndherek mujahadah menika boten namung warga dhusun Tunggul Arum kemawon, ananging warga wonten ing sakiwa tengenipun

dhusun Tunggul Arum ugi ndherek nyengkuyung, saha ngrawuhi adicara mujahadah menika.

4. Wosing mujahadah menika ngucap syukur saha tansah nyenyuwun dhumateng Gusti Allah supados tansah kaparingan nikmat saha keslametan saking kurdaning redi merapi.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 4

Dinteng/ Tanggal : Selasa 24 Desember 2013

Wekdal : 13.00 WIB

Papan : Pendhapa dhusun Tunggul arum desa Wonokerto
kecamatan Turi

Topik : Pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum

Asiling Observasi :

Pengaosan Khoul menika katindakaken nalika pukul 13.00 siang, ananging amargi kawontenan ingkang nalika dinten menika jawah, pramila pengaosan menika wekdalipun mundur, saengga nembe dipunwiwiti nalika pukul 14.00 sinambi nengga jama'ah ingkang sami rawuh, saking dhusun Tunggul Arum saha dhusun ing sakiwa tengenipun.

Gambar 41: Pengaosan Khoul Kyai Wulung Arum. (doc. Ana)

Adicara pengaosan menika karantam kanthi sae dening panitia, saengga boten wonten pepalang. Adicara menika kalampahan kanthi lancar awit saking kerjasama saha pambiyantu saking sedaya pihak, wiwt saking lare-lare, para mudha saha para warga kadang anem lan sepuh.

Wonten ing adicara pengaosan khoul ing dinten selasa 24 desember 2013 menika ingkang paring pengaosan inggih menika bapak H. Solikun saking

Magelang. Wondene wosipun pengaosan inggih menika meh sami kaliyan isinipun pengaosan ing taun-taun kepengker, ing antawisipun nyariyosaken kados pundi mula bukanipun nama dhusun Tunggul Arum menika.

Kados sampun kacariyosaken, bilih nama dhusun Tunggul Arum menika aslaipun saking nama cikal bakalipun dhusun Tunggul Arum inggih menika Kyai Wulung Arum. Kala rumiyin nalika dhsun menika taksih wonten ing sakilenipun lepen bedhog, namanipun taksih dhusun Tunggul Wulung. Ananging nalika dhusun menika pindhah ing sisih wetan lepen, namanipun dipungantos Tunggul Arum.

Catatan refleksi :

1. Pengaosan khoul menika dipunsengkuyung dening sedaya masyarakat dhusun Tunggul Arum lan sakiwa tengenipun. Jama'ah ingkang ngrawuhi pengaosan menika boten namung warga Tunggul Arum kemawon, ananging ugi saking dhusun sanesipun.
2. Ingkang paring pengaosan inggih menika bapak H. Solikun saking Magelang.
3. Wosipun pengaosan inggih menika nyariyosaken kadospundi asal-uslipun dhusun Tunggul Arum menika saha ngajak sesarengan supados sami ngunjukkaken donga kangge cikal bakalipun dhusun inggih menika Kyai Wulung Arum.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 5

Dinteng/ Tanggal : Selasa 24 Desember 2013

Wekdal : 15.00 -22.00 WIB

Papan : Dalemipun bapak Kristanto (Dukuh)

Topik : Damel tumpengan saha gunungan

Asiling Observasi :

Warga dhusun Tunggul Arum anggenipun damel tumpengan menika dipunlaksanakaken nalika dinten selasa ugi wiwit pukul 15.00 sonten amargi supados tumpengan menika boten kesesa anggenipun nyawisaken mbenjing enjing, amargi sampun dipunsiapaken wonten ing sonten menika. Warga ingkang damel tumpengan menika kathah-kathaipun ibu-ibu saha dipunbiyantu dening remaja putri. Ananging wonten ugi bapak-bapak ingkang mbiyantu damel tumpengan menika, mliginipun samangkih mbiyantu nyusun tumpengan.

Gambar 3: **Damel tumpengan slmetan. (doc. Ana)**

Para ibu kadhapuk wonten ing bagian masak. Ibu-ibu ingkang masak menika inggih ibu-ibu ingkang dados anggota wonten ing PKK dhusun Tunggul Arum. Dahaharan ingkang dipuncawisaken antawisipun inggih menika kadosta sekul gurih, ayam goreng, gudhangan, tigan godhog, saha kering tempe. Dhaharan menika samangkih ingkang badhe kasusun wonten ing sekul tumpengan.

Bapak-bapak ingkang sami mbiyantu ugi boten kentun kadhapuk tugas. Para bapak menika ingkang nyusun utawi ngracik gunungan. Gunungan ingkang cacahipun pitu menika samangkih ingkang dipunrias wonten ing jodhang lajeng badhe dipunarak nalika prosesi kirab merti bumi Tunggul Arum.

Gunungan ingkang dipunarak ing antawisipun inggih menika Gunungan cacahipun pitu kadosta, tumpengan sekul, pala kependhem, pala gumantung, jajanan tumbasan peken, sayuran, penakan (sekul ingkang dipunwungkus ron pisang) kaliyan palawija.

Gambar 8: **Proses damel gunungan palawija. (doc.Ana)**

Para ibu saha bapak menika sesarengan sami gotong royong, saha nyengkuyung adicara pengaosan saha kirab merti bumi Tunggul Arum menika. Ing ngandhap menika, gunungan ingkang dipuncawisaken dening warga Tunggul Arum. Gunungan ingkang dipuncawisaken inggih menika:

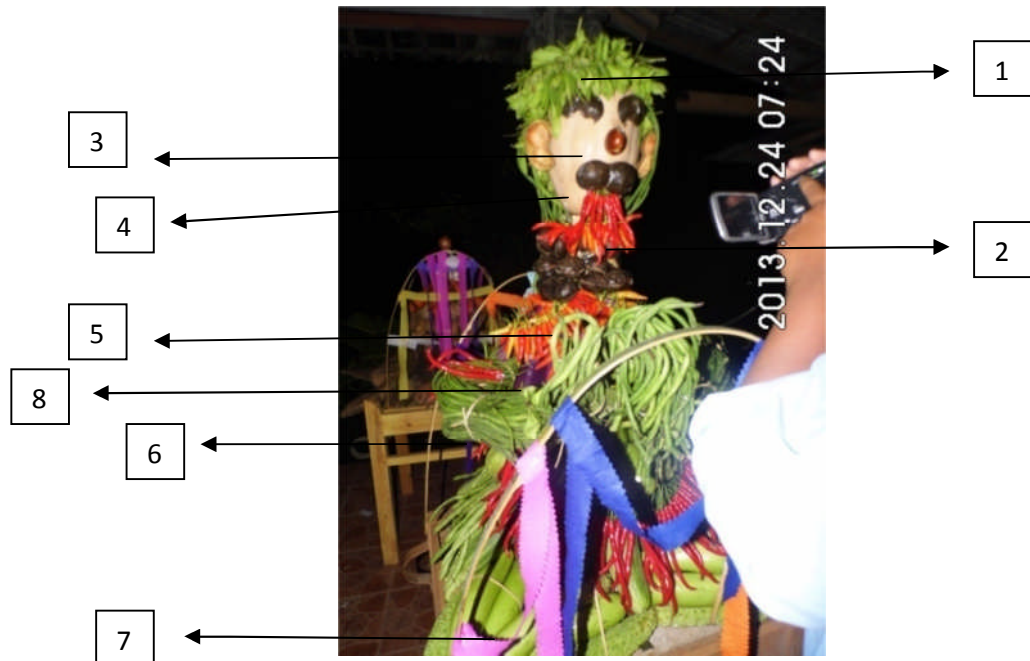
1. Tumpengan slametan komplit

Tumpengan slametan menika wujudipun tumpeng sekul gurih ingkang dipuncawisaken kaliyan lawuhipun kadosta ingkung ayam, sayur kenthang, gudhangan, tigan ayam godhog, saha tahu tempe bacem.

2. Gunungan Sayuran

Gunungan sayuran menika kadamel saking maneka warna sayuran kadosta, terong, sawi, lombok, jengkol lan sayuran sanesipun. Sayuran

menika minangka asil saking tetanemipun warga masyarakat wonten ing dhusun Tunggul Arum.

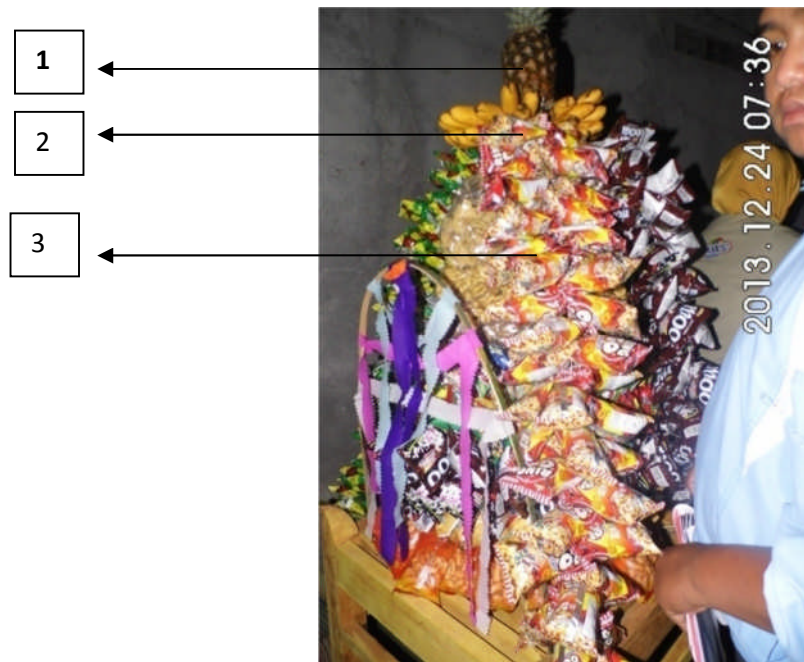
Gambar 42: Proses damel gunungan sayuran. (doc.Ana)

Katrangan :

1. Cipir
2. Lombok jawa
3. Labu
4. Jengkol
5. Lombok riwit
6. Kacang lanjaran
7. Pare
8. Terong

3. Gunungan jajanaan tumbasan peken

Jajanan lare ingkang dipundamel Gunungan menika dipunwastani jajanan tumbasan peken. Maneka warni jajanan lare alit dipunsusun supados dados Gunungan ingkang samangkih dipunkirabaken.

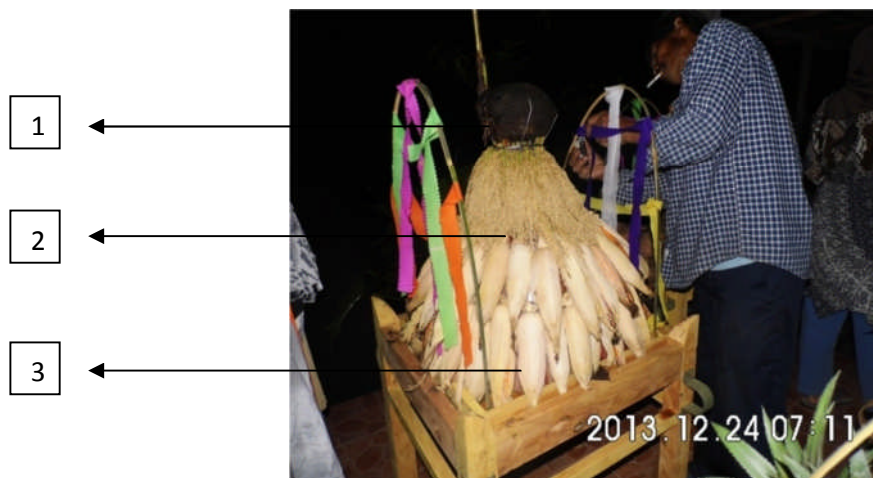

Gambar 43: **Proses damel jajanan tumbasan peken.** (doc.Ana)

Katrangan :

1. Nanas
2. Pisang emas
3. Jajanan lare alit tumbasan peken.
4. Gunungan palawija

Gunungan palawija menika kaperang saking jagung, pantun, saha winih kambil. Palawija menika minangka hasil bumi pokok kangge warga masyarakat Tunggul Arum menika.

Gambar 44: **Proses damel gunungan palawija. (doc.Ana)**

Katrangan :

1. Cikal
2. Pantun
3. Jagung
- 4.
5. Gunungan sekul penakan

Gunungan ingkang dipundamel saking sekul ingkang dipunwungkus ron pisang, ingkang dipunwastani Gunungan penakan. Wungkusan penakan menika isinipun sekul gurih, sayur kenthang kaliyan tigan.

Gambar 45: **Proses damel sekul penakan. (doc. Ana)**

Gambar 33: **Sekul penakan.** (doc. Ana)

Katrangan :

1. Tigan godhog
2. Timun
3. Kering
6. Gunungan pala kependhem

Gunungan pala kependhem menika kaperang saking maneka warni tetuwuhan ingkang kependhem kadosta brambang bawang, kenthang, besusu, tales, tela pendhem saha uwi.

Gambar 46: **Proses damel gunungan pala kependhem.** (doc. Ana)

Katrangan :

1. Bawang bombay
2. Bawang
3. Wortel
4. Kenthang
5. Tela lung
6. Enthik
7. Tela lung
8. Uwi

7. Gunungan pala gumandhul

Gunungan ingkang kaperang saking pisang, apel, jambu, jeruk, manggis, tomat lan sapanunggalanipun menika dipunwastani Gunungan pala gumantung amargi wohipun nggantung ing wit- witan.

Gambar 47: Proses damel gunungan pala gumandhul. (doc. Ana)

Katrangan :

1. Nanas	3. Jeruk
2. Pisang	4. Manggis

5. Jambu	9. Salak
6. Pisang	10. Nanas
7. Apel	11. Jodhang
8. Jeruk	

Gunungan menika saben taun jinispun woh- wohan beda- beda, dipunjumbuhaken kaliyan hasil bumi saking dhusun Tunggul Arum menika piyambak. Salajengipun samangkih dipunjangkepi kaliyan woh-wohan ingkang dipuntumbas saking peken ing peken Turi.

8. Sekar setaman saha toya suci

Sekar saha toya menika samangkih dipunginakaken nalika nyekar wonten ing pasareyanipun kyai Wulung Arum. Toyanipun kangge wudhu utawi sesuci, lajeng sekaripun kangge nyekar wonten ing pasareyan menika.

Sekar setaman menika tegesipun sedaya sekar wonten ing petamanan. Ananging boten sedaya sekar dipunpendhet kangge nyekar wonten ing pasareyanipun Kyai Wulung Arum, cekap sekar intinipun kangge makili sekar ingkang wonten ing petamanan. Sekaripun inggih menika mawar, mlathi, kanthil saha kenanga.

Toya ingklang dipunginakaken kangge sesuci inggih menika toya ingkang dipunpendhet saking kedhung cuwa. Kedhung cuwa menika miturut cariyos, papan ingkang kala rumiyin dipunginakkaken dening Kyai Wulung Arum kangge sesuci, siram saha wudhu nalika badhe nindakaken shalat.

Gambar 35: Sekar setaman. (doc. Ana)

Katrangan :

1. Sekar kanthil
2. Sekar kenanga
3. Sekar mawar
4. Sekar mlathi

Gambar 36: Toya suci saking kedhung cuwa. (doc. Ana)

Catatan refleksi :

1. Gunungan ingkang sampun dipuncawisaken menika minangka simbul raos syukur masyarakat dhumaten gusti Allah.
2. Wujud gununganipun inggih menika tumpengan sekul, pala kependhem, pala gumantung, jajanan tumbasan peken, sayuran, penakan (sekul ingkang dipunwungkus ron pisang) kaliyan palawija.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 6

Dinteng/ Tanggal : Selasa 24 Desember 2013

Wekdal : 19.00 -23.00 WIB

Papan : Plataran pendhapa dhusun Tunggul Arum

Topik : Pentas kesenian tradhisional

Asiling Observasi :

Pentas kesenian tradhisional menika dipunwiwiti wonten ing dinten 1 ingkang sami kaliyan pengaosan khoul Kyai Wulung Arum inggih menika dinten Selasa tanggal 24 Desember 2013. Ingkang mbedakaken inggih menika namung jamipun. Menawi pengaosan dipunwiwiti pukul 14.00 siang, ananging menawi pentas kesenian tradhisional menika dipunwiwiti pukul 19.00 dalu.

Adicara pentas menika dipunsengkuyung dening warga masyarakat Tunggul Arum ingkang kerjasama kaliyan mahasiswa ISI Yogyakarta. Maneka warna pentas seni kacawisaken wonten ing dalu menika ing antawisipun kadosta kobra siswa, tari gembira, tari gandrung, tari robyong, tari jaipong, tari rodad saha ingkang pungkasan inggih menika karawitan dening warga Tunggul arum.

Gambar 10: Pentas seni kobra siswa. (doc.Ana)

Gambar 47: **Pentas tari gembira.** (doc.Ana)

Gambar 48: **Pentas tari gandrung dening mahasiswa ISI.** (Doc. Ana)

Gambar 49: Penabuh gamelan tari gandrung. (Doc.Ana)

Gambar 12: Pentas karawitan dening warga Tunggul Arum. (Doc. Ana)

Cathetan Lapangan Observasi (CLO) 7

Dinteng/ Tanggal : Rebo 24 Desember 2013

Wekdal : 10.00 -17.00 WIB

Papan : Plataran pendhapa dhusun Tunggul Arum

Topik : Prosesi kirab merti bumi Tunggul Arum

Asiling Observasi :

Prosesi kirab merti bumi menika dipunwiwiti tabuh 10.00 WIB saking plataran pendhapa dhusun Tunggul Arum tumuju wonten ing pendhapa ing sakilenipun lepen bedhog, ingkang kala rumiyin saderengipun taun 1961 dipunwastani dhusun Tunggul Wulung. Adicara kirab menika dipunpandhegani dening paranata adicara. Ingkang kadhapuk dados pranata adicara wonten ing adicara menika inggih bapak Saiful.

Rantaman adicara kirab merti bumi Tunggul Arum inggih menika : (1) Pambuka, (2) pambagyaharja dening bapak Kristanto minangka dukuh, (3) Pambagyaharja dening bapak camat kecamatan Turiutawi ingkang amakili, (4) Donga dening bapak Nur Hidayat minangka rois, (5) Prosesi kirab merti bumi Tunggul Arum.

Adicara ingkang sepisan inggih menika pambuka. Adicara pambuka menika dipunbuka dening bapak saiful minangka pranata adicara wonten ing wekdal menika, adicara menika dipunbikak kanthi waosan basmalah sesarengan, kanthi pangajeng-ajeng mugi- mugi adicara menika saged kalampahan kanthi lancar, boten wonten alangan setunggal menapa.

Salajengipun adicara ingkang angka kalih inggih menika pambagyaharja, wonten ing adicara menika ingkang paring pambagyaharja inggih menika bpak Kristanto, minangka dukuh wonten ing dhusun Tunggul Arum menika. Sasampunipun pambagyaharjo saking bapak Kristanto kalajengaekn adicara angka tiga, inggih menika pambagyaharja dening bapak camat kecamatan Turi.

Gambar 16: **Pranatacara kirab merti bumi. (Doc. Ana)**

Susunan adicara ingkang salajengipun inggih menika donga, ingkang dipunpimpin dening bapak Nur Hidayat. Bapak Nur Hidayat menika minangka satunggaling rois wonten ing dhusun Tunggul Arum. Wosipun donga ingkang dipunwaosaken dening bapak Nur Hidayat inggih menika supados sedaya warga Tunggul Arum menika tansah pinaringan keslametan. Donga menika ugi minangka ucap sokur dhumateng Gusti Allah awit saking nikmat igkang sampun mbanyu mili kangge warga dhusun Tunggul Arum menika. Boten kesupen, donga menika ugi kakintunaken kangge cikal bakalipun dhusun inggih menika kangge Kyai wulung Arum, saha kangge sedaya para leluhur ingkang smpun seda.

Ingang pungkasan inggih menika adicara kirab. Kirab menika samangkih dipunpimpin dening cucuk lampah, ingkang mlampah wonten ing sangajengipun barisan bregada Tunggul Arum, pasipun wonten ing ngajengipun barisan ingkang ngasta sekar saha toya suci. Cucuk lampah menika tugasipun samangkih inggih menika mimpin barisan bregada Tunggul Arum saking sangajengipun pendhapa dhusun dumugi wonten ing pendhapa dhusun tunggul Wulung.

Gambar 17: **Cucuk lampah bregada Tunggul Arum. (Doc.Ana)**

Wonten ing sakwingkingipun cucuk lampah menika wonten barisan putri ingkang ngasta sekar kaliyan toya suci. Toya suci menika dipunpendhet saking kedhung cuwa, ingkang kala rumiyin dipunangge dening Kyai Wulung Arum kangge siram saha wudhu.

Gambar 18: **Barisan putri ingkang ngasta sekar lan toya. (Doc.Ana)**

Para bregada saha pendherekipun samangkih mlampah tumuju wonten ing pendhapa Tunggul Wulung, lajeng samangkih wonten perwakilan masyarakat ingkang ngintunaken sekar wonten ing pesareyanipun kyai Wulung Arum. Sakdumuginipun bregada saha warga masyarakat menika wonten ing pendhapa

wulung arum, lajeng sami ndedonga sesarengan ingkang dipunpimpin dening bapak Nur Hidayat minangka rois ing dhusun tunggul arum menika.

Gambar 37: Pendhapa tunggul wulung. (Doc. Ana)

Boten kesupen wonten perwakilan utawi sebagian masyarakat ingkang kintun sekar setaman wonten ing pesareyanipun kyai Wulung Arum, minangka caos pakurmatan saha pepeling awit kyai Wulung arum menika minangka cikal bakalipun dhusun Tunggul Arum.

Gambar 50: Pesareyan kyai Wulung Arum saking ngajeng. (Doc. Ana)

Gambar 38: Pesareyan kyai Wulung Arum. (Doc. Ana)

Sakbidhalipun para bregada menika tumuju dhateng pendhapa Tunggul Wulung, lajeng dipunwiwiti pentas kesenian. Pentas kesenian menika maneka warna kadosta dhayakan, jathilan saha ringgit wacucal. Kesenian menika dipunsengkuyung dening paguyuban kesenian wonten ing kecamatan Turi menika. Wontenipun pentas kesenian menika nedahaken bilih wargawonten ing kecamatan Turi menika taksih mikul dhuwur budaya, tradhisi saha kesenian tradhisional jawi.

Gambar 15: Kesenian Jathilan. (Doc. Ana)

Kesenian jathilan ingkang dipunpentasaken menika boten namung setunggal grup kemawon, ananging wonten kalih grup ingkang pentas sesarengan ing papan ingkang sanesipun. Kesenian salajengipun inggih menika kesenian

dhayakan. Kesenian tari dhayakan menika sejatosipun meh sami kaliyan jathilan menika, anaging bedanipun kostum utawi agemanipun ngginakaken wulu-wulu kados suku dhayak, saengga dipunwastani dhayakan. Boten namung menika kemawon, musik utawi iringanipun ugi wonten ingkang beda. Titkanipun musik utawi iringanipun tari dhayakan menika ngangge bedhug, saengga suantenipun lnagkung mantep. Gerakan tarianipun ugi teratur lan sae.

Gambar 14: **Kesenian dhayakan. (Doc. Ana)**

Pentas ingkang ugi dipunwiwiti sesarengan inggih menika pagelaran ringgit wacucal. Lakon ingkang dipunpundhut inggih menika semar mbangun khayangan. Pagelaran ringgit menika dipunwiwiti nalika pukul 14.00 dumugi pukul 03.00 enjing.

Gambar 13: **Pentas wayang kuliut. (Doc. Ana)**

Catatan refleksi :

1. Adicara puncak kirab mertu bumi inggih menika nalika dinten Rebo 24 Desember 2013.
2. Kirab mertu bumi menika saperangan wonten ingkang dipunicali adatipun amargi para tokoh agami ajrih menawi samangkih kalebet syirik. Adat ingkang dipunicali inggih menika prosesi mundhut toya.

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW) 01

- Informan : Bapak Adi Sudarno
- Yuswa : 50
- Pakaryan : Tani
- Alamat : Tunggul arum Wonokerto Turi Sleman
- Dinten/ Tanggal : Kemis 2 Januari 2014
- Papan : Dalemipun bapak Adi
- Wekdal : 16.00- 17.30
- Ana : “Sugeng sonten pak, badhe wawancara babagan mertu bumi. Mertu bumi menika menapa nggih pak?”
- Pak Adi : “Janjane mertu bumi kuwi saka tembung petri, metri, memetri. Nah kuwi tegese ngrumat. Mertu bumi kuwi ngrumat bumi lan sak isine mbak. Kabeh kuwi nggambarake kesyukuran amrih nikmat ingkang pun paringaken saking Maha Kuwaos dhateng masyarakat tunggul menika.”
- Ana : “Lajeng upacara menika kapan anggenipun nindakaken pak?”
- Pak Adi : “Biasane niku saben 15 Sapar mbak saben taun.”
- Ana : “Menapa kedah tanggal 15 Sapar pak ?”
- Pak Adi : “Nah, kuwi mergane pas tanggal kuwi nembe dipunpanggiaken pasareyane Kyai Wulung Arum mbak, dadi kuwi dinggo khoul Kyai Wulung Arum pas tanggal kuwi.”
- Ana : Persiapan ingkang dipuntindakaken menapa kemawon pak?
- Pak Adi : “Wah, ya akeh mbak. Sing sepisan mesthi wae rapat pembentukan panitia. Yen uwis mengko banjur mengkoordinatori

tugas masing- masing mbak. Nah kanthi ngono kuwi kabeh bisa kaleksanan kanthi lancar mbak.”

Ana : “Sinten mawon ingkang terlibat wonten ing upacara menika pak ?”

Pak Adi : “Kabeh masyarakat mbak. Saka sing pemudabiyasane bagian parkir, bapak- bapak biyasane bagian gawe gunungan karo gotong royong. Nah yen ibu- ibu cetha padha masak mbak. Yen wis wayahe kirab, remaja karo bapak- bapak melu barisan bregada mbak.”

Ana : “Kados pundi mula bukanipun upacara menika pak ?”

Pak Adi : “Mbiyen ki ya, isih neng kulon kali mbak desane pas sakdurunge taun 1961. Mbiyen ki isih Tunggal Wulung mbak jenenge durung Tunggal Arum. Mbiyen ki sik cikal bakale dhusun ki ya Kyai Wulung Arum kuwi mbak. Kyai Wulung Arum ki critane nggih mbak, mlaku saking Magelang, teros nyebrang kali Bedhog, banjur leren, ngaso neng goa sing neng Tunggal Wulung kuwi mbak. Jane ya ora dhuwur mbak goane, gur 1,5 meter kok mbak. Ming kangge ngasi Kyai Wulung Arum.”

Ana :” Oh nggih pak, lajeng Kyai menika tindak dhateng pundi malih ?”

Pak Adi : “Nika lho mbak njur mlaku malih leren ten watu sing cedhak gardhu pandhang lor gapura niku mbak, nggih namung sakuntara mbak namung mertapa. Janjane niku Kyai taksih mertapa utawa semedi ten riku mbak. Ming mboten ketingal mawon. Ninga nggih nek sing ngertos nggih nek liwat ngajenge mriku mesthi ngucap salam, nek mboten nggih aruh- aruh ndherek langkung. Istilahe niku ngormati sing lagi tapa ten mriku mbak.”

Ana : “Lajeng kados pundi dhusun menika namanipun dados Tunggal Arum pak ?”

Pak Adi : “Janjane niku wong mriki nggih mboten ngertos awalipun sinten cikal bakale desa. Ning pas nika diundangke Kyai saking Magelang sing saged komunikasi kalih dunia lain ngoten mbak. Lha ngendikane niku cikal bakale desa mriki asmane Kyai Wulung Arum niku ngoten. Lha nalika komunikasi niku ngendikane pasareyane niku ten lor kuburan desa nika ten ngalas mrika. Lajeng kalih pak Kyai nika warga ken ngrumat pasareyanipun Kyai Wulung Arum, nggih ngge ngormati cikal bakal desa mbak. Ming Kyai kuwi murite Kanjeng Sunan Kalijaga mbak jare.”

Ana : “Lajeng kadospundi lampahing upacara menika pak ? “

Pak Adi : “Dhisike gotong royong hari pertama mbak, banjur khoul mbenginekaro pentas budaya. Sing dina keru dhewe lagi kirab mbak. Kirab gunung karo pusaka tombak Kyai Wulung Arum. Mulane dijenengi pusaka Kyai Wulung Arum mbak, mergane mbiyen nggo senjatane Kyai Wulung Arum supaya yen ana bebaya bisa diatasi dhewe. Tombak sing asli mboten di kirab mbak. Sing di kirab namung tombak duplikat. Amargi nggih kahanan tombakipun sampun tidak memungkinkan untuk di kirab mbak. Lajeng nggih sing asli kula simpen lan dikramatake, mboten pareng sinten kemawon mirsani menawi mboten wonten perlunipun.”

Ana : “Lajeng menapa kemawon ingkang dipunkirabaken pak ?”

Pak Adi : “Ya gunung kuwi mau, tombak, banyu kedhung karo kembang. Gunungane kuwi dipepaki tumpengan slametan.”

Ana : “ Kados pundi kok dipunwastani tumpengan slametan pak?”

Pak Adi : “ Ya tujuane gawe tumpengan rak nyuwun keslametan mbak, dadi tumpeng iki dijenengi tumpengan slametan komplit. Diarani komplit amarga pepak lawuh lan janganane, segane gurih warnane putih kuwi nglambangke kesucian niat warga tunggul.”

Ana : “ tumpengan menika lelawuhanipun menapa kemawon pak?”

Pak Adi : “ Pepak mbak. Ingkung, urapan utawa gudhangan kae, kering, endhog godhog. Endhog godhog kuwi maknane wong urip kuwi mesthine ya gelem kangelan yen arep mulya, kayata ngonceki endhog banjur di sigar didum dadi loro, ora dipangan dhewe sanajan kuwi le golek angel.”

Ana : “ Nggih pak matur nuwun. Lajeng merti bumi menika manfaatipun menapa pak?”

Pak Adi : “ Akeh mbak, salah sijine manfaat kanggo pariwisata ya jelas isa narik perhatian wisatawan mbak. Mbuh kuwi lokal utawa manca. Wong- wong anggone golek pangan ya gampang amarga dodolane laris mbak.

Ana : “Matur nuwun sanget pak informasinipun.”

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW) 02

- Informan : Bapak M. Wakidi
- Yuswa : 39 taun
- Pakaryan : Tani
- Alamat : Tunggul arum Wonokerto Turi Sleman
- Dinten/ Tanggal : Jum'at 10 Januari 2014
- Papan : Dalemipun pak Wakidi
- Wekdal : 16.30-17.30
- Ana : “Sugeng sonten pak, badhe wawancara babagan merti bumi. Merti bumi menika menapa nggih pak?”
- Pak Wakidi : “Sejatosipun Merti bumi kuwi ngrumat bumi lan sak isine mbak. Kabeh menika minangka raos kesyukuran amrih nikmat ingkang pun paringaken saking Maha Kuwaos dhateng masyarakat tunggul menika.”
- Ana : “Lajeng upacara menika kapan anggenipun nindakaken pak?”
- Pak Wakidi : “Saben 15 Sapar mbak saben taun.”
- Ana : “Menapa kedah tanggal 15 Sapar pak ?”
- Pak Wakidi : “Amargi pas niku pesareyane Kyai Wulung Arum kuwi ditemukan mbak, pas kuwi dienengake Khoul.”
- Ana : ”Persiapan ingkang dipuntindakaken menapa kemawon pak?”
- Pak Wakidi : “Sing sepisan mesthi wae rapat pembentukan panitia. Yen uwis mengko banjur mengkoordinatori tugas masing- masing mbak. Nah kanthi ngono kuwi kabeh bisa kaleksanan kanthi lancar mbak.”

Ana : “Sinten mawon ingkang terlibat wonten ing upacara menika pak?”

Pak Wakidi : “kabeh masyarakat melu nyengkuyung mbak, cilik gedhe enom tuwa. Apa maneh yen wayahe kirab mbak, semua antusias untuk mengikuti.”

Ana : “Kados pundi mula bukanipun upacara menika pak ?”

Pak Wakidi : “Rumiya ngendikane pak Kyai niku cikal bakale desa mriki asmane Kyai Wulung Arum. Mlampah saking Magelang lajeng ngaso. Yen Kyai Wulung Arum menawi ngaso nggih ten mriku niku mbak, ten goa niku. Nggih ngelengke mertapa ngoten mbak kalih ngaso. Lajeng menawi dereng sesuci, ten kedhung mbak yen ajeng siram Kyai niku. Nek namung wijik utawi wudu nggih ten sendhang pancuran nika sik ten kidul ndesa mbak, ming banyune rada sithik ora pati akeh.”

Ana : “Lajeng menapa dugi sakmenika taksih dipunginakaken mata air menika pak ?”

Pak Wakidi : “Yen kedhung Cuwa isih mbak, mung yen sendhang pancuran wis ora mbak banyune buthek tur sithik. Sandhinge niku ngge kandhang sapi barang mbak, reged banyune dadine.”

Ana : “Oh nggihpak matur nuwun. Lajeng upaca menika dipunlampahi tanggal pinten nggih pak ?”

Pak Wakidi : “15 Sapar mbak. Kawit ketemu makame mbah Kyai Wulung Arum, acarane khoul, gotong royong karo kirab mbak. Yen khoul wiwit saking 2010 mbak mergane nembe di temokke makame kuwi.”

Ana : “Oh nggih, lajeng Kyai Wulung Arum menika sinten ta pak ?”

Pak Wakidi : “Nah kuwi aku ya kurang paham mbak. Meng mbiyen jarene muride Sunan Kalijaga. Kepiye ceritane aku ya kurang paham.”

Ana : “Matur nuwun pak informasinipun.”

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW) 03

Informan : Bapak Suyatmin

Yuswa : 35 taun

Pakaryan : Tani

Alamat : Tunggul arum Wonokerto Turi Sleman

Dinten/ Tanggal : Setu 11 Januari 2014

Papan : Dalemipun pak Suyatmin

Wekdal : 16.00-17.30

Ana : “Sugeng sonten pak, badhe wawancara babagan mertu bumi. Mertu bumi menika menapa nggih pak?”

Pak Suyatmin : “Janjane mertu bumi kuwi saka tembung petri, metri, memetri. Nah kuwi tegese ngrumat. Mertu bumi kuwi ngrumat bumi lan sak isine mbak. Kabeh kuwi nggambarake kesyukuran amrih nikmat ingkang pun paringaken saking Maha Kuwaos dhateng masyarakat tunggul menika.”

Ana : “Lajeng upacara menika kapan anggenipun nindakaken pak?”

Pak Suyatmin : “ 15 Sapar mbak saben taun.”

Ana : “Menapa kedah tanggal 15 Sapar pak ?”

Pak Suyatmin : “Mergane pas tanggal kuwi nembe dipunpanggihaken pasareyane Kyai Wulung Arum mbak, dadi kuwi dinggo khoul Kyai Wulung Arum pas tanggal kuwi.”

Ana :”Persiapan ingkang dipuntindakaken menapa kemawon pak?”

Pak Suyatmin : “Wah, ya akeh mbak. Sing sepisan mesthi wae rapat pembentukan panitia. Yen uwis mengko banjur mengkoordinatori tugas masing- masing mbak. Nah kanthi ngono kuwi kabeh bisa kaleksanan kanthi lancar mbak.”

Ana : “Sinten mawon ingkang terlibat wonten ing upacara menika pak?”

Pak Suyatmin : “Kabeh masyarakat mbak. Saka sing pemudabiyasane bagian parkir, bapak- bapak biyasane bagian gawe gunungan karo gotong royong. Nah yen ibu- ibu cetha padha masak mbak. Yen wis wayahe kirab, remaja karo bapak- bapak melu barisan bregada mbak.”

Ana : Kados pundi mulabukanipun upacara menika pak ?

Pak Suyatmin : “Mbiyen jane desa iki neng kulon kali mbak, ming pas taun 61 nggih njur pindhah mbak. Wong daerahe terisolasi. Mbiyen jenenge Tunggul Wulung mbak. Ming mbasan wis pindhah dadi Tunggul Arum. Rumiya critane niku Kyai Wulung Arum sing dadi cikal bakale dhusun mriki mlampah tebih, istilahe mengembara mbak. Lajeng riyin niku yen Kyai Wulung Arum badhe sesuci nggih ten sendhang pancuran, nek ajeng siram ten kedhung Cuwa sing banyu radi kathah, dugi sakniki taksih dimanfaatkan banyune niku. Nek sendhang pancuran mpun reged banyune mbak. Mangkih nek sampun sesuci lajeng sholat utawi ngaso ten goa ngalas mrika mbak.”

Ana : “Lajeng kados pundi saged mangertos cikal bakalipun dhusun menika Kyai Wulung Arum ?”

Pak Suyatmin : “Yen kuwi saka mbah Kyai mbak, sing isa komunikasikaro alam ghaib mbak. Ming larah- larahe piye aku ya durung paham mbak.”

Ana :” Lajeng kados pundi lampahipun upacara menika pak ?”

Pak Suyatmin : “Ya wiwit 2010 dadi ana khoul mbak. Sakdurunge kuwi mung gotong royong karo kendhuren. Wiwit 2010 dadi karo kirab lan khoul.”

Ana :” Lajeng manfaatipun menapa pak tradhisi menika ?”

Pak Suyatmin : “Manfaatipun ya bisa kanggo nglestarekake tradhisi merti bumi ing wilayah Turi mbak, khususse Tunggul Arum kene. Manfaat kanggo masyarakat ya isa guyub rukun mbak, padha gotong royong, ora usah nunggu dikomando. Sing jelas yen nggo pariwisata akeh banget mbak manfaate. Tunggul Arum isa dikenal ing ngendi-ngendi amarga ana kirab merti bumi kirab pusaka mbak.”

Ana : “ Matur nuwun informasinipun pak.”

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW) 04

- Informan : Bapak Nur Hidayat
- Yuswa : 47 taun
- Pakaryan : Tani
- Alamat : Tunggul arum Wonokerto Turi Sleman
- Dinten/ Tanggal : Minggu 12 Januari 2014
- Papan : Dalemipun Bapak Nur Hidayat
- Wekdal : 16.00-17.30
- Ana : “Sugeng sonten pak, badhe nyuwun pirsu babagan merti bumi. Merti bumi menika menapa nggih pak?”
- Pak Nur : “Merti bumi kuwi saka tembung metri. Tegese menika ngrumat. Merti bumi kuwi ngrumat bumi lan sak isine mbak. Kabeh kuwi nggambarake kesyukuran amrih nikmat ingkang pun paringaken saking Maha Kuwaos dhateng masyarakat tunggul menika.”
- Ana : “Lajeng upacara menika kapan anggenipun nindakaken pak?”
- Pak Nur : “Adate nggih saben 15 Sapar mbak saben taun.”
- Ana : “Menapa kedah tanggal 15 Sapar pak ?”
- Pak Nur : “Mergane pas tanggal niku nembe ketemu pasareyane Kyai Wulung Arum mbak, dadi kuwi dinggo khoul Kyai Wulung Arum pas tanggal kuwi.”
- Ana : “Persiapan ingkang dipuntindakaken menapa kemawon pak?”
- Pak Nur : “Ingkang sepisan rapat pembentukan panitia. Lajeng samangkih saben kepala kelompok dados koordinator bagian masing-masing mbak.”

Ana : “Sinten mawon ingkang terlibat wonten ing upacara menika pak?”

Pak Nur : “Kabeh masyarakat mbak. Saka sing pemuda pemudi, bapak-bapak gotong royong. Menawi ibu-ibu sami masak mbak. Menawi wayahe kirab sedaya ndherek nyengkuyung mbak.”

Ana : “Menawi maknanipun gunungan menika menapa kemawon pak?”

Pak Nur : “Gunungane kuwi cacahé pitu mbak. Pitu kuwi seko tembung pitulungan, dadi supaya entuk pitulungan Gusti mbak warga kene, sing sepisan eneng tumpengan, kuwi tumpenge madhep munggah ki simbole gunung utawa nuduhke yen manungsa kuei isih ana gayutane karo Gusti, langit karo suwarga barang mbak, mulane tumpeng kuwi madhep munggah, menungsa kuwi kudu manembah, kaya pralambange ingkung mbak. Banjur eneng pala kapendhem. Ya nek pala kapendhem ki tegese mendhem rasa lara ati, rasa singit karo rasa mangkel karo wong liya mbak. Sanajan singit nanging ya kudu pinter-pinter le nyimpen mbak supaya uripe ayem tentrem mbak lan tansah rukun. Sak teruse eneng pala gumandhul mbak, saka jenenge wis cetha, gumandhul. Mulane woh-wohane uga sing gumandhul. Pala gumandhul kuwi tegese supaya wong urip kuwi ora nggantungke uripe marang wong liya mbak. Sak ora-orane duwe gaweyan, dadi ora ngrepoti wong liya terus. Ana sega penakan barang mbak, sega penakan utawa sega wungkus iki ya maknane yen duwe apa-apa ki ya bagi-bagi mbak, ra ketang sithik-sithik ming sing penting kabeh kumanan mbak. Apa meneh panganan mbak, wong ndesa kuwi yen diwenahi panganan ki senenge ra jamak mbak, amarga panganan kuwi sumber uripe saben wong.”

Ana :”Lajeng menapa manfaatipun tumrap masyarakat pak ?”

Pak Nur : “Biyasane ki akeh sing dodolan mbak, dadi isa nambah pemasukan warga.biyasane rak akeh pengunjung mbak, dadi isa mendongkrak pariwisata ing dhusun kene,”

Ana : “ Matur Nuwun Pak Informasinipun.”

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW) 05

Informan : Bapak Kristanto

Yuswa : 48 taun

Pakaryan : Dukuh

Alamat : Tunggul arum Wonokerto Turi Sleman

Dinten/ Tanggal : Senin 13 Januari 2014

Papan : Dalemipun bapak Kristanto

Wekdal : 16.00-17.30

Ana : “Sugeng sonten pak, badhe wawancara babagan mertu bumi. Mertu bumi menika menapa nggih pak?”

Pak Kristanto : “Janjane mertu bumi kuwi saka tembung petri, metri, memetri. Nah kuwi tegese ngrumat. Mertu bumi kuwi ngrumat bumi lan sak isine mbak. Kabeh kuwi nggambarake kesyukuran amrih nikmat ingkang pun paringaken saking Maha Kuwaos dhateng masyarakat tunggul menika.”

Ana : “Lajeng upacara menika kapan anggenipun nindakaken pak?”

Pak Kristanto : “Biasane niku saben 15 Sapar mbak saben taun.”

Ana : “Menapa kedah tanggal 15 Sapar pak ?”

Pak Kristanto : “Nah, kuwi mergane pas tanggal kuwi nembe dipunpanggiaken pasareyane Kyai Wulung Arum mbak, dadi kuwi dinggo khoul Kyai Wulung Arum pas tanggal kuwi.”

Ana : “Persiapan ingkang dipuntindakaken menapa kemawon pak?”

Pak Kristanto : “Wah, ya akeh mbak. Sing sepisan mesthi wae rapat pembentukan panitia. Yen uwis mengko banjur mengkoordinatori

tugas masing- masing mbak. Nah kanthi ngono kuwi kabeh bisa kaleksanan kanthi lancar mbak.”

Ana : “Sinten mawon ingkang terlibat wonten ing upacara menika pak ?”

Pak Kristanto : “Kabeh masyarakat mbak. Saka sing pemudabiyasane bagian parkir, bapak- bapak biyasane bagian gawe gunungan karo gotong royong. Nah yen ibu- ibu cetha padha masak mbak. Yen wis wayahe kirab, remaja karo bapak- bapak melu barisan bregada mbak.”

Ana : “Lajeng menawi tombak Kyai Wulung Arum menika kados pundi pak cariyosipun ?”

Pak Kristanto : “Menawi sak ngertos kula mbak rumiyin niku tombake Kyai Wulung Arum. Dadi jenenge tombak Kyai Wulung Arum. Ceritane tombak niku mbiyen kangge pusaka kangge perlindungan menawi wonten musuh mbak. Istilahe untuk jaga diri. Riyin niku dikirabne mbak, ming sakniki sampun mboten dikirabne malih, mergane dikramatne tur sampun memprihatinkan kondisine. Nek mboten wonten perlune biyasane mboten dikeluarkan mbak. Dipunkramatke kaliyan warga mriki, dados namung duplikate mawon sing dikirab.”

Ana : “Lajeng menawi makna gunungan menika menapa pak ?”

Pak Kristanto : “Gunungane kuwi cacahe pitu mbak. Pitu kiwi seko tembung pitulungan, dadi supaya entuk pitulungan Gusti mbak warga kene, sing sepisan eneng tumpengan, kuwi tumpenge madhep munggah ki simbole gunung utawa nuduhke yen manungsa kuei isih ana gayutane karo Gusti, langit karo suwarga barang mbak, mulane tumpeng kuwi madhep munggah, menungsa kuwi kudu manembah, kaya pralambange ingkung mbak. Banjur eneng pala

kapendhem. Ya nek pala kapendhem ki tegese mendhem rasa lara ati, rasa singit karo rasa mangkel karo wong liya mbak. Sanajan singit nanging ya kudu pinter-pinter le nyimpen mbak supaya uripe ayem tentrem mbak lan tansah rukun. Sak teruse eneng pala gumandhul mbak, saka jenenge wis cetha, gumandhul. Mulane woh-wohane uga sing gumandhul. Pala gumandhul kuwi tegese supaya wong urip kuwi ora nggantungke uripe marang wong liya mbak. Sak ora-orane duwe gaweyan, dadi ora ngrepoti wong liya terus. Ana sega penakan barang mbak, sega penakan utawa sega wungkus iki ya maknane yen duwe apa-apa ki ya bagi-bagi mbak, ra ketang sithik-sithik ming sing penting kabeh kumanan mbak. Apa meneh panganan mbak, wong ndesa kuwi yen diwenahi panganan ki senenge ra jamak mbak, amarga panganan kuwi sumber uripe saben wong. Nek tumpengan intine nyuwun keslametan mbak, warnane putih suci lan niat seng becik mbak. Siji malih mbak, Kyai Wulung Arum jane niku taksih wonten lho mbakjane niku, ning mboten ketingal mawon jare wong- wong mriki.”

Ana : “Oh nggih pak, dados menika kangge ngormati arwah Kyai Wulung Arum nggih pak ?”

Pak Kristanto : “Lha iya mbak. Bener kuwi.”

Ana : “Lajeng manfaatipun upacara menika menapa pak ?”

Pak Kristanto : “ya jelas ben lestari mbak tradhisi iki. Bisa diteruske karo anak putu suk mben mbak. Wiwit mbiyen kuwi pancen wis eneng kaya ngene iki mbak, ming ya sanajan wis akeh perubahan genahe iki isih lestari. Bisa uga nuwuhake rasa gotong royong mbak. Warga uga ketok guyub rukun. Sing bakul panganan, dolanan, lan liyane kuwi dha nglumpuk kabeh mbak neng kene. Dadi isa panen duit mbak yen eneng acara iki saben taun.”

Ana : “

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW) 06

Informan : Ibu Suwarni

Yuswa : 40 taun

Pakaryan : Ibu rumah tangga

Alamat : Tunggul arum Wonokerto Turi Sleman

Dinten/ Tanggal : Selasa 14 Januari 2104

Papan : Dalemipun ibu Suwarni

Wekdal : 16.00-17.30

Ana : “Sugeng sonten bu, badhe wawancara babagan mertu bumi. Mertu bumi menika menapa nggih pak?”

Ibu Suwarni : “Janjane mertu bumi kuwi ngumat bumi mbak. Lajeng diperingati ngangge upacara slametan niki mbak.”

Ana : “Lajeng upacara menika kapan anggenipun nindakaken bu?”

Ibu Suwarni : “Biasane 15 Sapar mbak ,niku rutin saben taun.”

Ana : “Menapa kedah tanggal 15 Sapar bu ?”

Ibu Suwarni : “amargi nalika tanggal niku nembe dipunpanggiaken pasareyane Kyai Wulung Arum mbak, lajeng nembe wonten khoul taun 2010 mbak.”

Ana :Persiapan ingkang dipuntindakaken menapa kemawon bu?

Ibu Suwarni : “ingkang sepisan rapat laejng mangkih seksi-seksine niku sampun nyambut damel kiyambak. Sedaya saged lumampah kanthi lancar mbak.”

Ana : “Sinten mawon ingkang terlibat wonten ing upacara menika bu?”

Ibu Suwarni : “Kabeh masyarakat mbak. Saka sing pemudabiyasane bagian parkir, bapak- bapak biyasane bagian gawe gunungan karo gotong royong. Nah yen ibu- ibu cetha padha masak mbak. Yen wis wayahe kirab, remaja karo bapak- bapak melu barisan bregada mbak.”

Ana : “Menawi maknanipun sekar kaliyan toya menika menapa bu?”

Ibu Suwarni : “Sekar setaman niku sekar sing ten taman mbak. Ming nggih boten kabeh, nanging seng inti mawon kados mawar, kanthil kalih kenanga. Mangkih niku ngge nyekar ten sarean niku mbak. Toya niku seko kedhung Cuwa sing diarani banyu suci. Ya cetha wae niku kangge sesuci, kangge siram, wudhu utawi wijik mbak. Nggih di ngge wudhu sing ajeng dha nyekar niku.”

Ana : “Lajeng menawi gunungan menika napa cacahipun kedah pitu napa kados pundi bu?”

Ibu Suwarni : “Wong Tunggul mriki le ngarani gunungan sing dilarak cacah pitu kuwi ya mergane supaya oleh pitulungan Gusti Allah mbak, supaya ora kena bebaya merapi karo pitulungan anggone golek rejeki, nenandur karo le dha bukak warung mbak. Niki nggeh wonten hubungane kalih tumpengan mbak. Mulane jenenge tumpengan slametan.”

Ana : “Maknanipun tumpengan menika menapa bu ?”

Ibu Suwarni : “tumpeng kuwi saka tembung nek metu mempeng mbak. Tegese wong yen metu saka omah kuwi kudu mempeng anggone nyambut gawe. Ora kena males-malesan golek rejeki mbak. Ingkunge yen iki digoreng mbak ora digodhog thok. Ya maknane manekung marang Gusti mbak. Manekung kuwi manembah. Mulane iwake iki ditaleni supaya kaya yen lagi manembah. Urap ki lambang

kesuburan lan kemakmuran mbak yen didelok saka wujud jangananane, ijo-ijo. Ana kembang turi jarene wong jawa kudu manut yen dituturi. Kacang panjang kuwiy kudu manut lanjarane mbak ben slamet.”

Ana : “Oh dados taksih wonten gegayutanipun nggih bu menika ?”

Ibu Suwarni : “Iya mbak, eneng.”

Ana : “Lajeng sinten kemawon ingkang partisipasi bu ?”

Ibu Suwarni : “Nggih sedaya warga mbak. Wiwit anak-anak pemuda, bapak-bapak lan ibu-ibu mbak. Isa nuwuhake rasa gotong royong mbak”

Serat Katrangan

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika

Nama : Suwarni

Yuswa : 40

Pakaryan : Burumah tangga

Nerangaken bilih

Nama : Ana Muslimati Amalia

NIM : 10205244055

Jur/Fak/Univ : Pendidikan Bahasa Daerah/FBS/UNY

Saestu sampun nglampahi kagiyatan wawancara lan observasi.

Turi, 6 - 3 - 2014

Ingkang damel katrangan

(Warni)

Serat Katrangan

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika

Nama : M. wakidi

Yuswa : 39

Pakaryan : Tani

Nerangaken bilih

Nama : Ana Muslimati Amalia

NIM : 10205244055

Jur/Fak/Univ : Pendidikan Bahasa Daerah/FBS/UNY

Saestu sampun nglampahi kagiyatan wawancara lan observasi.

Turi, 6 - 3 - 2019

Ingkang damel katrangan

(m. wakidi)

Serat Katrangan

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika

Nama : TH. KRISTANTO

Yuswa : 48 Th

Pakaryan : DUKUH

Nerangaken bilih

Nama : Ana Muslimati Amalia

NIM : 10205244055

Jur/Fak/Univ : Pendidikan Bahasa Daerah/FBS/UNY

Saestu sampun nglampahi kagiyatan wawancara lan observasi.

Turi, 6 - 3 - 2019

Ingkang damel katrangan

(TH. KRISTANTO)

Serat Katrangan

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika

Nama : Suyatmin

Yuswa : 35 tahun

Pakaryan : Petani / Pekebun

Nerangaken bilih

Nama : Ana Muslimati Amalia

NIM : 10205244055

Jur/Fak/Univ : Pendidikan Bahasa Daerah/FBS/UNY

Saestu sampun nglampahi kagiyatan wawancara lan observasi.

Turi, 6 - 3 - 2019

Ingkang damel katrangan

(Suyatmin)

Serat Katrangan

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika

Nama *Nurhidayah*Yuswa *47:Th*Pakaryan : *Tani*

Nerangaken bilih

Nama : Ana Muslimati Amalia

NIM : 10205244055

Jur/Fak/Univ : Pendidikan Bahasa Daerah/FBS/UNY

Saestu sampun nglampahi kagiyatan wawancara lan observasi.

Turi, 6 - 3 - 2014

Ingkang damel katrangan

(*Nurhidayah*)

Serat Katrangan

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika

Nama *Adi Sudarno*

Yuswa *49.*

Pakaryan : *Tani*

Nerangaken bilih

Nama : Ana Muslimati Amalia

NIM : 10205244055

Jur/Fak/Univ : Pendidikan Bahasa Daerah/FBS/UNY

Saestu sampun nglampahi kagiyatan wawancara lan observasi.

Turi, 6 - 3 - 2019

Ingkang damel katrangan

Adi Sudarno

KEMENTERIAN PENDIDIKAN DAN KEBUDAYAAN
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI

Alamat: Karangmalang, Yogyakarta 55281 ☎ (0274) 550843, 548207 Fax. (0274) 548207
<http://www.fbs.uny.ac.id/>

FRM/FBS/33-01
10 Jan 2011

Nomor : 2052/UN.34.12/DT/XI/2013
Lampiran : 1 Berkas Proposal
Hal : Permohonan Izin Penelitian

22 November 2013

Kepada Yth.
Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta
c.q. Kepala Biro Administrasi Pembangunan
Sekretariat Daerah Provinsi DIY
Kompleks Kepatihan-Danurejan, Yogyakarta 55213

Kami beritahukan dengan hormat bahwa mahasiswa kami dari Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta bermaksud mengadakan **Penelitian** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS)/Tugas Akhir Karya Seni (TAKS)/Tugas Akhir Bukan Skripsi (TABS), dengan judul:

TATACARA SAHA MAKNA SIMBOLIK UBARAMPE UPACARA TRADHISI MERTI BUMI WONTEN ING DHUSUN TUNGUL ARUM DESA WONOKERTO KECAMATAN TURI KABUPATEN SLEMAN

Mahasiswa dimaksud adalah :

Nama : ANA MUSLIMATI AMALIA
NIM : 10205244055
Jurusan/ Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
Waktu Pelaksanaan : November 2013 – Januari 2014
Lokasi Penelitian : Dhusun Tungul Arum Desa Wonokerto Kecamatan Turi Kabupaten Sleman

Untuk dapat terlaksananya maksud tersebut, kami mohon izin dan bantuan seperlunya.

Atas izin dan kerjasama Bapak/Ibu, kami sampaikan terima kasih.

a.n. Dekan
Kasubag Pendidikan FBS,

Indira Lolo Utami, S.E.
NIP 19570704 199312 2 001

PEMERINTAH KABUPATEN SLEMAN
KANTOR KESATUAN BANGSA

Beran, Tridadi, Sleman, Yogyakarta, 55511
Telepon (0274) 864650, Faksimile (0274) 864650
Website: www.slemankab.go.id, E-mail: kesbang.sleman@yahoo.com

Sleman, 26 November 2013

Nomor : 070 /Kesbang/ 45 /2013

Kepada

Hal : Rekomendasi

Yth. Kepala Bappeda

Penelitian

Kabupaten Sleman

di Sleman

REKOMENDASI

Memperhatikan surat :

Dari : Universitas Negeri Yogyakarta

Nomor : 2052/UN.34.12/DT/XI/2013

Tanggal : 22 November 2013

Perihal : Permohonan Izin Penelitian

Setelah mempelajari surat permohonan yang diajukan, maka dapat diberikan rekomendasi dan tidak keberatan untuk melaksanakan penelitian dengan judul " **TATACARA SAHA MAKNA SIMBOLIK UBARAMPE UPACRA MERTI BUMI WONTEN ING DHUSUN TUNGGUL ARUM DESA WONOKERTO KECAMATAN TURI KABUPATEN SLAMN** " kepada :

Nama : Ana Muslimati Amalia

Alamat : Ngipiksari, Hargobinangun, Pakem

Universitas / Fakultas : Universitas Negeri Yogyakarta/ Bahasa dan Seni

NIM : 10205244055

Lokasi Penelitian : Tunngul Arum, Wonokerto, Turi, Sleman

Waktu : November s/d Januari 2014

Yang bersangkutan berkewajiban menghormati dan menaati peraturan dan tata tertib yang berlaku di wilayah penelitian. Demikian untuk dipergunakan sebagaimana mestinya.

an, Kepala Kantor Kesatuan Bangsa
dan Kepala Subbag Tata Usaha

Widodo Wuryanto S.Pd, M.Si
Penata Tata Usaha
NIP. 19630720041000003-1-001

PEMERINTAH DAERAH DAERAH ISTIMEWA YOGYAKARTA
SEKRETARIAT DAERAH
 Kompleks Kepatihan, Danurejan, Telepon (0274) 552311 - 562814 (Hunting)
 YOGYAKARTA 55213

SURAT KETERANGAN IJIN
 070/Reg/V/ 8092 / 11 /2013

Membaca Surat : Dekan Fakultas Bahasa dan Seni UNY
 Tanggal : 22 November 2013
 Mengingat : 1. Peraturan Pemerintah Nomor 41 Tahun 2006 tentang Perizinan bagi Perguruan Tinggi Asing, Lembaga Penelitian dan Pengabdian Masyarakat Asing, Badan Usaha Asing dan Orang Asing dalam Melakukan Kegiatan Penelitian dan Pengembangan di Indonesia;
 2. Peraturan Menteri Dalam Negeri Nomor 20 Tahun 2011 tentang Pedoman Penelitian dan Pengembangan di Lingkungan Kementerian Dalam Negeri dan Pemerintah Daerah;
 3. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 37 tahun 2008 tentang Rincian Tugas dan Fungsi Satuan Organisasi di Lingkungan Sekretariat Daerah dan Sekretariat Dewan Perwakil Rakyat Daerah;
 4. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 18 Tahun 2009 tentang Pedoman Pelayanan Perizinan, Rekomendasi Pelaksanaan Survei, Penelitian, Pendataan, Pengembangan, Pengkajian dan Studi Lapangan di Daerah Istimewa Yogyakarta.

DIJUKKAN untuk melakukan kegiatan survei/penelitian/pendataan/pengembangan/pengkajian/studi lapangan kepada:

Nama : ANA MUSLIMATI AMALIA NIP/NIM : 10205244055
 Alamat : Fakultas Bahasa dan Seni UNY, Jurusan Pendidikan Bahasa Jawa
 Judul : TATACARA SAHA MAKNA SIMBOLIK UBARAMPE UPACARA TRADHISI MERTI BUMI WONTEN ING DHUSUN TUNGGUL ARUM DESA WONOKERTO KECAMATAN TURI KABUPATEN SLEMAN
 Lokasi : Kab. Sleman
 Waktu : 25 November 2013 s/d 25 Februari 2014

Dengan Ketentuan:

1. Menyerahkan surat keterangan/ijin survei/penelitian/pendataan/pengembangan/pengkajian/studi lapangan *) dari Pemerintah Daerah DIY kepada Bupati/Walikota melalui institusi yang berwenang mengeluarkan ijin dimaksud;
2. Menyerahkan *softcopy* hasil penelitiannya baik kepada Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta melalui Biro Administrasi Pembangunan Setda DIY dalam bentuk *compact disk* (CD) maupun mengunggah (*upload*) melalui website : adbang.jogjapro.go.id dan menunjukkan nas
3. Ijin ini hanya dipergunakan untuk keperluan ilmiah, dan pemegang ijin wajib mentatati ketentuan yang berlaku di lokasi kegiatan;
4. Ijin penelitian dapat diperpanjang maksimal 2 (dua) kali dengan menunjukkan surat ini kembali sebelum berakhir waktunya setelah mengajukan perpanjangan melalui website : adbang.jogjapro.go.id;
5. Ijin yang diberikan dapat dibatalkan sewaktu-waktu apabila pemegang ijin ini tidak memenuhi ketentuan yang berlaku.

Dikeluarkan di Yogyakarta
 Pada tanggal 25 November 2013

An. Sekretaris Daerah
 Asisten Perekonomian dan Pengembangan
 Ub.
 Kepala Biro Administrasi Pembangunan

Tembusan:

1. Yth. Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta (sebagai laporan)
2. Bupati Sleman cq. Bapeda
3. Ka. Dinas Kebudayaan DIY
4. Dekan Fakultas Bahasa dan Seni UNY
5. Yang bersangkutan

**PEMERINTAH KABUPATEN SLEMAN
BADAN PERENCANAAN PEMBANGUNAN DAERAH**

Jalan Parasarnya Nomor 1 Beran, Tridadi, Sleman, Yogyakarta 55511
Telepon (0274) 868800, Faksimilie (0274) 868800
Website: slemankab.go.id, E-mail : bappeda@slemankab.go.id

SURAT IZIN

Nomor : 070 / Bappeda / 3409 / 2013

**TENTANG
PENELITIAN**

KEPALA BADAN PERENCANAAN PEMBANGUNAN DAERAH

Dasar : Peraturan Bupati Sleman Nomor : 45 Tahun 2013 Tentang Izin Penelitian, Izin Kuliah Kerja Nyata,
Dan Izin Praktik Kerja Lapangan.
Menunjuk : Surat dari Kepala Kantor Kesatuan Bangsa Kab. Sleman
Nomor : 070/Kesbang/15/2013
Hal : Rekomendasi Penelitian

Tanggal : 26 November 2013

MENGIZINKAN :

Kepada :
Nama : ANA MUSLIMATI AMALIA
No.Mhs/NIM/NIP/NIK : 10205244055
Program/Tingkat : S1
Instansi/Perguruan Tinggi : Universitas Negeri Yogyakarta
Alamat instansi/Perguruan Tinggi : Karangmalang, Yogyakarta
Alamat Rumah : Ngipiksari, Hargobinangun, Pakem
No. Telp / HP : 08562562239
Untuk : Mengadakan Penelitian / Pra Survey / Uji Validitas / PKL dengan judul
**TATA CARA SAHA MAKNA SIMBOLIK UBARAMPE UPACARA MERTI
BUMI WONTEN ING DUSUN TUNGGUL ARUM DESA WONOKERTO
KECAMATAN TURI SLEMAN**
Lokasi : Tunggul Arum, Wonokerto, Turi, Sleman
Waktu : Selama 3 bulan mulai tanggal: 26 Nopember 2013 s/d 25 Februari 2014

Dengan ketentuan sebagai berikut :

1. *Wajib melapor diri kepada Pejabat Pemerintah setempat (Camat/ Kepala Desa) atau Kepala Instansi untuk mendapat petunjuk seperlunya.*
2. *Wajib menjaga tata tertib dan mentaati ketentuan-ketentuan setempat yang berlaku.*
3. *Izin tidak disalahgunakan untuk kepentingan-kepentingan di luar yang direkomendasikan.*
4. *Wajib menyampaikan laporan hasil penelitian berupa 1 (satu) CD format PDF kepada Bupati diserahkan melalui Kepala Badan Perencanaan Pembangunan Daerah.*
5. *Izin ini dapat dibatalkan sewaktu-waktu apabila tidak dipenuhi ketentuan-ketentuan di atas.*

Demikian ijin ini dikeluarkan untuk digunakan sebagaimana mestinya, diharapkan pejabat pemerintah/non pemerintah setempat memberikan bantuan seperlunya.

Setelah selesai pelaksanaan penelitian Saudara wajib menyampaikan laporan kepada kami 1 (satu) bulan setelah berakhirnya penelitian.

Dikeluarkan di Sleman

Pada Tanggal : 26 Nopember 2013

a.n. Kepala Badan Perencanaan Pembangunan Daerah

Tembusan :

1. Bupati Sleman (sebagai laporan)
2. Kepala Kantor Kesatuan Bangsa Kab. Sleman
3. Kepala Dinas Kebudayaan & Pariwisata Kab. Sleman
4. Kabid. Ekonomi Bappeda Kab. Sleman
5. Camat Turi
6. Kepala Desa Wonokerto, Turi
7. Dukuh Tunggul Arum Wonokerto Turi Sleman

Sekretaris

Kepala Bidang Pengendalian dan Evaluasi

[Handwritten signature]

